

Del 4

Länsstyrelsen i Gotlands län

Visby 1975

59. LUMMELUNDS BRUK

Områdets omfattning. - Etebols-1 km öster om Etebols-Kambs-Mickelgårds-St.Klintegårde-Brissund-1 km nordväst om Etebols-Etebols.

Beskrivning. - Området karakteriseras främst av Klinten, som löper inne iland. Strandmaterial dominerar väster om den och österut finns ett flackt avsnitt med myravlagringar och finkorniga strandsediment.

I den rördligaste delen har klinten endast nödtorftigt dolts med rasmaterial och strandavlagringar, och strax norr om Lummelunds bruk finns klinten blottlagd och är delvis ganska hög. Nordväst om Nås och ned till strax norr om B i Brunnskogs täcker strandmaterial klinten på nytt, och vackra strandhak och klapperstrandvallar förekommer där. Söder om Brunnskogs och mot sydväst blir klinten åter synlig som bergvägg.

Innanför strandbrinken, som har mycket varierande utbildning och höjd, utbreder sig en förhållandevis flack yta in till klinten. Själva stranden är ibland berggrundsbelagd med en liten klint ut mot vattnet. Den är emellertid oftast pålagrad med löst material. Närmast stranden finns strandvallar.

Norr om Lummelunds bruk har en bäckravin utbildats med dimensioner som är anmärkningsvärda. Den torde vara en torrdal för utloppet från myrkomplexet österut före regleringen. Stora mängder mycket grova block ligger i bäckfåran.

Klintkrönet utgörs enligt den geologiska kartan av Ancylusgränsen. Ancylusgränsen är också utbildad som vall utefter ett betydande avsnitt av krönet, och den har dimensioner om 2 å 2,5 m mäktighet och 25-30 m bredd.

Öster om klintkrönet följer betydande arealer grusiga-sandiga avlagringar, en del av dem enligt den geologiska kartan med övervägande grovt material ingående. De har angivits sannolikt vara isälvsavlagringar, åtminstone vad beträffar avsnittet St. Klintegårde-Brunnskog-Kambs-Etebols samt vallbildningen norr och söder om (norra) Nårs. Materialets genetiska ställning är inte fullt klarlagd, och i varje fall i något avsnitt är det sandiga-grusiga materialet snarare en omlagrad morän än en omlagrad isälvsavlagring.

I avsnittet söder om Etebols finns två avlagringar alltså markerade, varav den östra består av tre ganska tydligt markerade ryggar, där den nordöstra är den som ligger högst medan den i sydväst har de kraftigaste dimensionerna. Avlagringen sträcker sig mot sydväst från Kanalen och har en flack sluttning mot norr. Strax sydväst om Kanalen ligger den ungefär 2,5 m över omgivande terräng. Fortsättningen på ackumulationen mot Brunnskogs har en svag välvning och är utbildad som en vall. Begränsningen mot nordväst är den bäst markerade. På ytan av formationen påträffar man flera vallar, som löper parallellt med varandra och med ackumulationens huvudriktning. Det finns emellertid även enstaka vallbildningar som i stort sett löper vinkelrät mot huvudriktningen.

Öster om Brunnskogs försvinner ryggformen i avlagringen, som ner emot St. Klintegårde saknar slänt mot öster.

Den antagna isälvsavlagringen norr och söder om (norra) Nårs är en mycket oregelbunden bildning. Den har en välmarkerad vallform i sin norra del och når intill 3,5 m över den omgivande terrängen. Den södra delen

upptas i ytan av flera låga ryggar, 10-20 m breda och 1-1,5 m mäktiga.

Intill körvägen i den lilla "isälvsavlagringen" sydsydväst om Etebols visade en blockräkning följande materialinnehåll: Kalksten 46 %, granit/gnejs 26 %, sandsten 18 %, grönsten 7 %, porfyr 3 %.

Vegetation. - Vid stranden är vindpinad martallsvegetation vanlig. I övrigt dominerar tallen på de mera lätt-dränerade avlagringarna med ställvisa inslag av ek, ask, hassel, slån, hagtorn på därför lämpliga marker eller inom igenväxande åkermarker eller ängarudiment. Innanför själva stranden påträffas en del grunda agmyrar.

Bebyggelse och vägar. - De odlade delarna upptar inte hälften av områdets areal. De viktigaste bygderna ligger på kustslätten vid Brissund, väster och öster om St. Klintegårde samt öster om Lummelundsbruk. Bruket självt är en anmärkningsvärd kulturlandskapsrest.

Vägnätet är rikt förgrenat och utgår från ett skelett, som utgörs av väg 149 från Visby till Kappelshamn samt vägen Lummelunds bruk-Väskinde.

Åtskillig fritidsbebyggelse förekommer, särskilt i kustavsnitten norr och söder om Brissund.

Fornlämningar. - Bortsett från kustnära områden, där några fornlämningar endast finns i den nordligaste delen, är fornlämningsbeståndet rikt och tämligen jämnt fördelat. En rest av forntida bebyggelse förekommer strax öster om Väskinds, och ett stensträngssystem har registrerats norr om St Klintegårde, antagligen även

det en rest av en forntida bebyggelse. Stensträngen ligger på genomsläppligt material medan husgrundsgruppen ligger på moränmark. Den övervägande delen av de många gravfälten och enstaka gravarna ligger på genomsläppliga material.

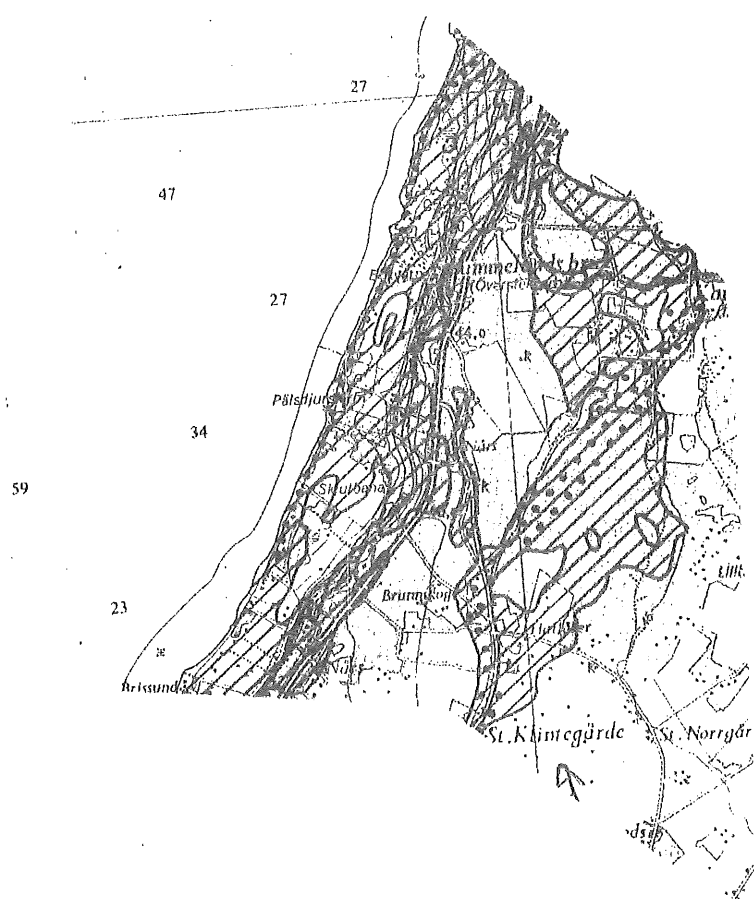
Grustrytning. - En begränsad täkt förekommer i Ancylusvallen sydväst om Etebols. Brytning har även förekommit i "isälvsavlagringen" sydsydväst och sydost om Etebols, vid Kanalen, nordost om Brunnskogs, i avlagringen vid (norra) Nårs samt väster om B i Brunnskogs.

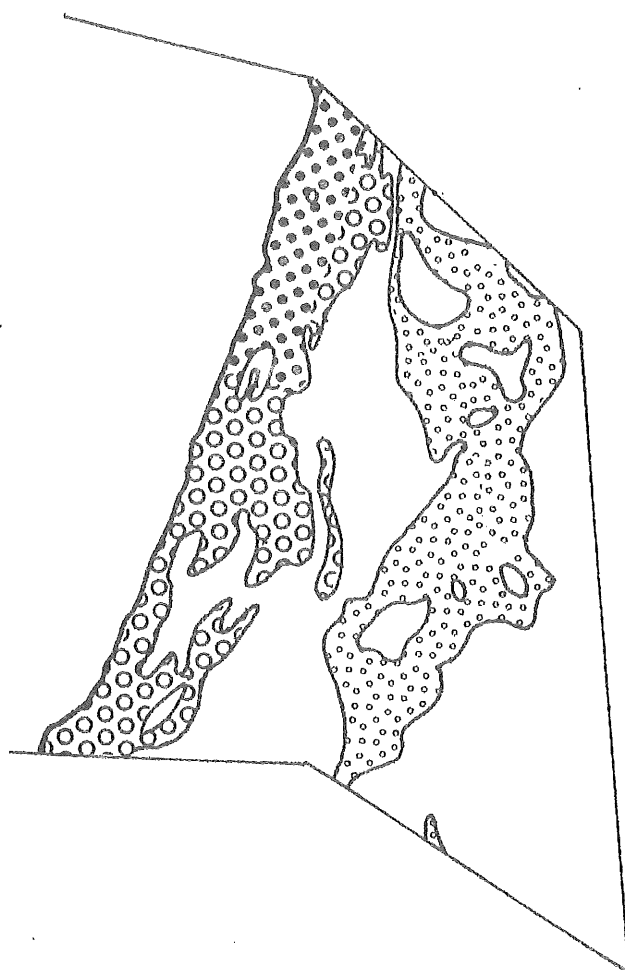
Klassificering. - Södra delen av kustpartiet föreslås klass 2, medan återstoden av kustpartiet upp till områdets begränsning i norr ges klass 1. Hela området har utomordentligt vacker utbildning och borde dessutom kunna få stor betydelse som socialt naturvårdsobjekt i anslutning till turistmålet Lummelundagrottorna.

Det nordligaste avsnittet av fortsättningen mot norr och nordost av den omtalade stora "isälvsavlagringen", behandlas närmare under beskrivningen till område 68. Det föreslås emellertid få klass 2. I övrigt föreslås klass 3.

Området kan i sina östra delar ha en viss betydelse för lokal grusförsörjning.

59. Lummelunds bruk

59. *Lummelunds bruk*

60. MARTEBO

Områdets omfattning. - Lauhage-Kvie-L.Hammars-Lokrume-L.Mörby-Skäggs-Mickelgårds-Kambs-2 km norr om Kambs-Lugnet-Lauhage.

Beskrivning. - Området har som helhet betraktat en utomordentligt flack ytgestaltning, vilket i stor utsträckning kan återföras på de stora ytor av utdikade myrmarker, som intar den övervägande delen av arealen. De grus- och sandavlagringar som förekommer är därför begränsade, och även moränmarkerarna får en betydligt mindre betydelse än vad som är vanligt. De sandiga avlagringarna framträder också mycket dåligt och blir inte till landskapspräglade element.

Vid Martebo utgård och mot nordväst finner man den areellt största avlagringen inom området. Den har utbildats i ryggform och blir 50 till 75 m bred och når som mest 2,5 m över den omgivande terrängen. Enligt den geologiska kartan får ytan ett betydande inslag av flygsand, ibland till och med i dynform. Den karaktistiken är emellertid betydligt överdriven, och på sin höjd torde det alltså röra sig om en tunn flygsandskappa ovanpå en strandavlagring.

Ostsydost om Martebo finner man en del avlagringar, varav en med bred ryggform. En del grovt material förekommer i ytan här och var.

I avlagringen söder om St. Myre förekommer ett sandigt-grusigt material. Ackumulationens gränser är svåra att följa, och den är överhuvudtaget mycket dåligt markerad i landskapet.

Vid St. Mörby består avlagringen där av sandiga jordar (mo och sand), och samma materialtyp förekommer i dess fortsättning mot nordost. Där skulle avlagringens areella utsträckning kunna utvidgas en del jämfört med kartbilden. Odlingen av myren har nämligen nu nått ned i de underlagrande jordar som inte var exponerade vid karteringstillfället i början av 1900-talet och vid revideringen 1939, och som visar en vidsträcktare strandbildning.

Norr om Nypplings kunde grovt material konstateras i vägkanten, troligen av moränkaraktär.

Vegetation. - Det mest anmärkningsvärda inslaget i vegetationen är idegransbeståndet sydost om Kambs. I övrigt förekommer ett varierat inslag av tall, gran, ek, ask, björk, hassel, en, oxel m m. På de mera impedimentartade delarna av den utdikade Martebo myr förekommer en lågvuxen tallskog av nästan martallstyp, till utseende inte olik en del av de hällmarkstallskogstyper som förekommer inom Hall-Hangvar.

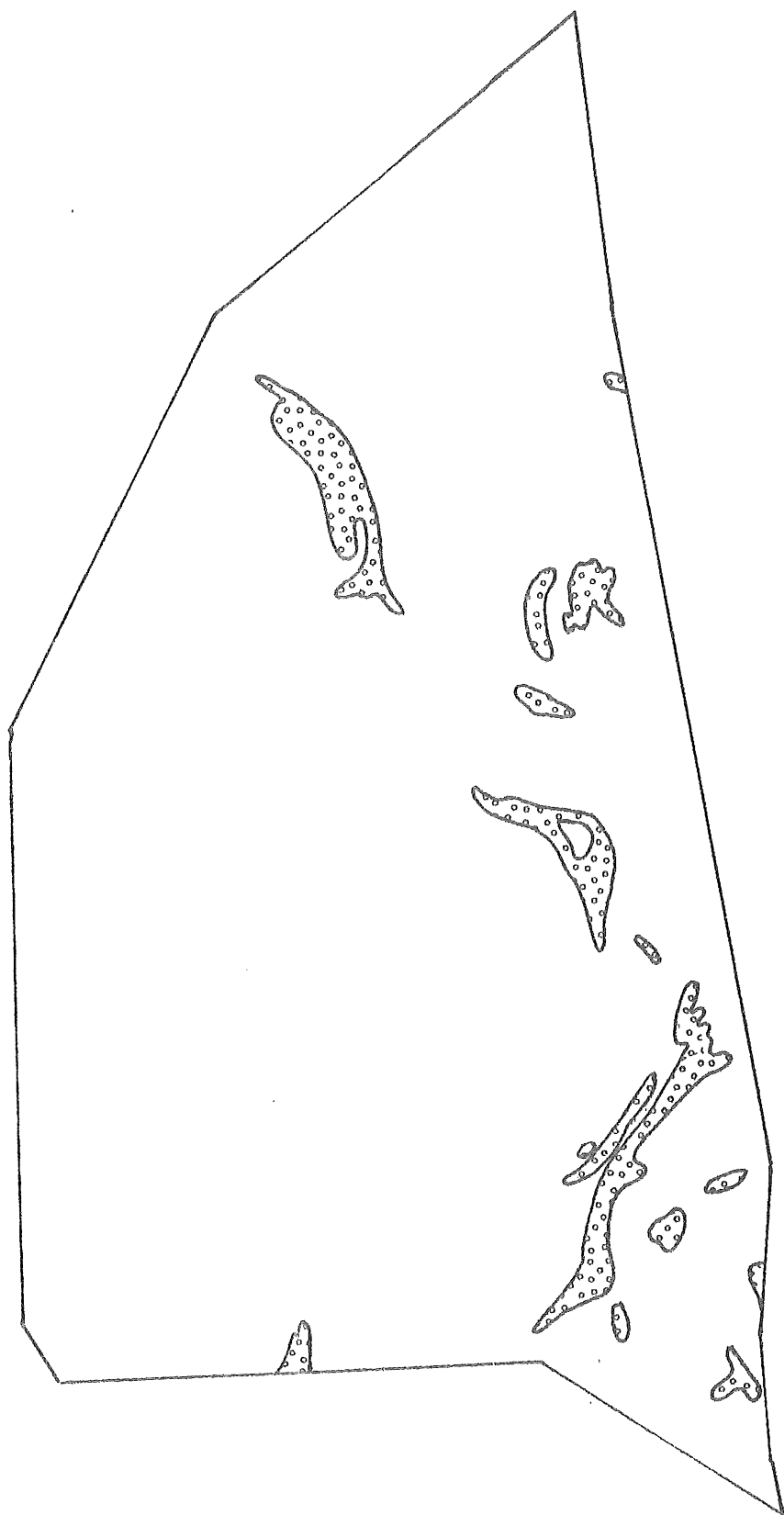
Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är gles och i huvudsak knuten till väg 148 samt till området omkring Martebo. Större delen av området är odlat, men odlingen har startat i relativt sen tid i och med att den stora Martebo myr dikades ut.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är mycket glest och grupperar sig helt omkring den nuvarande bygden vid Martebo, där fyra husgrundsgrupper förekommer.

Grusbrytning. - I den smala avlagringen norr om Nypplings finns en liten grusgrop. Äldre och igenväxta gropar har iakttagits intill landsvägen i avlagringen nordväst om Martebo kyrka.

Klassificering. - I inget fall motiverar geologisk utbildning eller landskaplig dominans att avlagringarna ges annan skyddsklass än klass 3. Man kan emellertid förutsätta att avlagringarna inte, ens på Gotland, är värst attraktiva för seriös täktverksamhet.

Området har ingen betydelse för grusförsörjningen.

60. *Martebo*

61. MOS

Områdets omfattning. - Lauhage-1 km sydost om Tystebols-Bryor-Rosarve-Vidhugghagen-0,5 km sydost om L.Hammars-Kvie-Lauhage.

Beskrivning. - Områdets karakteriseras framför allt av två landskapsdominerande element, nämligen dels Martebomyr, dels den del av Stenkyrka-Mos-Tingstädekomplexet som ligger här. Martebomyr-delen är utdikad och till stora delar uppodlad. Den är ett flackt område, och det omges av nästan lika flacka moränområden utan speciella morfologiska former. Mot nordväst vidtar ett nytt myrområde, Lauhageträskan, som är en del av vad som på den geologiska kartan kallas för Nordermyr, och som har samma flacka och vidsträckt aspekt att uppvisa som Martebomyr. Delar av de båda myrkomplexen är ännu ej helt uppodlade.

Öster om de båda myrarna finner man alltså de stora sand- och grusavlagringar som sträcker sig i en S-formad kurva från Lummelunde över Stenkyrka och Mos till Tingstäde och vidare till Othem. Stråket är förmodligen den största sammanhängande ackumulationen på norra Gotland, men dess ingående delars inbördes sammanhang är ännu inte fullständigt klarlagda. Inom komplexet förekommer en betydande variation beträffande material-sammansättningen, såväl vad avser kornstorleksfördelning som petrografiska egenskaper.

Öster om Martebo myr är avlagringarna areellt mycket betydande och uppvisar en tämligen plan överyta, där dock kullar och mindre ryggar kan påträffas. I den västra delen, utefter järnvägsbanken och i täkterna där, har betydande inslag av grus och sten kunnat iakt-

tagas. Grusigt material förekommer även på andra ställen, till exempel i det stora diket väster om Vidhugg-hagen, där emellertid materialet övervägande består av sandiga-moiga fraktioner. Mäktigheterna inom detta avsnitt är ställvis betydande, och väster om Gejtsik, där körvägen från Mos korsar kanalen, rör det sig om 5-6 m, ibland ännu mer (här underlagras för övrigt materialet av lera som kunnat konstateras på flera håll i kanalen). Även om alltså betydande materialmäktigheter förefinnes är medelmäktigheten betydligt blygsammare. Provgropar i avsnittet ner mot Myrvälder har visat på någon meters avlagringsdjup just där.

Ancylusvallen inom området har två grenar, dels i den västra begränsningen, dels österut. Från höjdangivelsen 37,59 i områdets nordöstra del löper den som en tämligen smal vall ned till vägen Stenkyrka-Tingstäde sydost om Mos. Den är till en början 40-50 m bred och har en höjd över omgivande terräng om 1,5-2 m. Den har först en avflackad överyta men får sedan en accentuerad vallform och vidgar sig ned mot sydost till en bredd av 150 m. Den följer sedan samma sträckning som landsvägen fått, och vallen är där 40-50 m bred och upp till 2,5 m hög. Öster om själva vallen, vid Tyskhagen, vidgar sig anslutande strandavlagringar men är delvis försumpade i ytan, till följd av att grundvattnen träder i ytan här. Materialet är dessutom finkornigt och moigt i huvudsak.

Från nordost kommer en strandavlagring som träffar Ancylusvallen nordost om Trullspur och som har en bredd i de delar som ansluter till Ancylusvallen om cirka 40 m. Den smalnar av mot nordost till omkring 15 m bredd. Höjden uppgår aldrig till mer än någon meter över omgivande terräng. Såvitt kunnat kontrolleras

innehåller ryggen betydande mängder grövre material med en sandig moig mellanmassa. Den är en fortsättning av den moränvall som markerats på den geologiska kartan vid Bryor, och som är en vallformad bildning med svårbestämd nordlig begränsning. Mot söder är begränsningen betydligt klarare, och den höjer sig där 2,5 m över den odlade ytan där. Mot västsydväst blir slänten alltmera långsträckt, men den torde höja sig 3-3,5 m över omgivningen.

Strandavlagringen öster om södra spetsen på vad som den geologiska kartan kallar för isälvsavlagringen vid Mos (rutmönstrat på kartbilden här) bildar längst i öster en omkring 2 m hög avsats, varifrån det är ungefär 3,5 m upp till avlagringens högsta del. Därifrån sänker sig sedan terrängen 1,5-2 m ned till körvägen vid det rutmönstrade områdets sydspets över en sträcka av omkring 130 m. Avlagringens högsta del sträcker sig vidare mot syd till sydväst. Väster om vägen är avlagringen utbildad med en flack yta av ungefär 100 m bredd, följd av en cirka 40 m bred sänka, varpå följer en ny rygg som är flack och ungefär 60 m bred. Den höjer sig 1-1,5 m över myrytan. Ytmaterialet i avlagringen väster om vägen utgöres av sand och grus.

Isavlagringens (det rutmönstrade, senare det snedstreckade med punktmarkering) fortsättning mot nordnordväst uppvisar en ganska flack överyta. Den höjer sig ett par meter över det odlade området i väster vid Mos. Den blir sedan något oregelbundet utbildad, men fram till avtagsvägen till Knutstorp blir den återigen mera markerad. Norr om Knutstorpsvägen har avlagringen en tämligen flack överyta, medan den öster om landsvägen uppvisar kullar och ryggar.

Strandavlagringen söder om Ellinghems myr torde till övervägande delen ha ringa materialdjup. I de relativt grunda diken som finns grävda framträder moränlera i bottnarna underlagrande sand och mo. Inom de odlade markerna ser man grunda ryggar. Berg träder i dagen i södra delen av formationen.

I strandavlagringen intill järnvägsbanken vid Martebo-myrr var materialsammansättningen följande: Kalksten 59 %, granit/gnejs 23 %, sandsten 15 %, porfyr 3 %.

I sydligaste delen av det rutmönstrade avsnittet vid Mos: Kalksten 35 %, granit/gnejs 28 %, sandsten 25 %, porfyr 11 %, grönsten 1 %.

I avlagringen 800 m nordost om Knutstorp: Kalksten 37 %, granit/gnejs 26 %, sandsten 35 %, porfyr 1 %.

Grundvatten. - Området visar på flera håll utläckande grundvatten. Det utgör också ett så stort infiltrationsområde att det borde kunna få betydelse för grundvattenförsörjningen.

Vegetation. - De skogklädda delarna är klädda med övervägande tall-granskog.

Bebyggelse och vägar. - Under femtio procent av arealen är odlad. Resten utgörs av skog eller impediment. Bebyggelsen är koncentrerad till de äldre bygderna, till Mos och längs vägen Stenkyrka-Tingstäde och vägen Martebo-Mos. Vägnätet är inte särskilt tätt. Den gamla järnvägsbanken utnyttjas numera som bilväg.

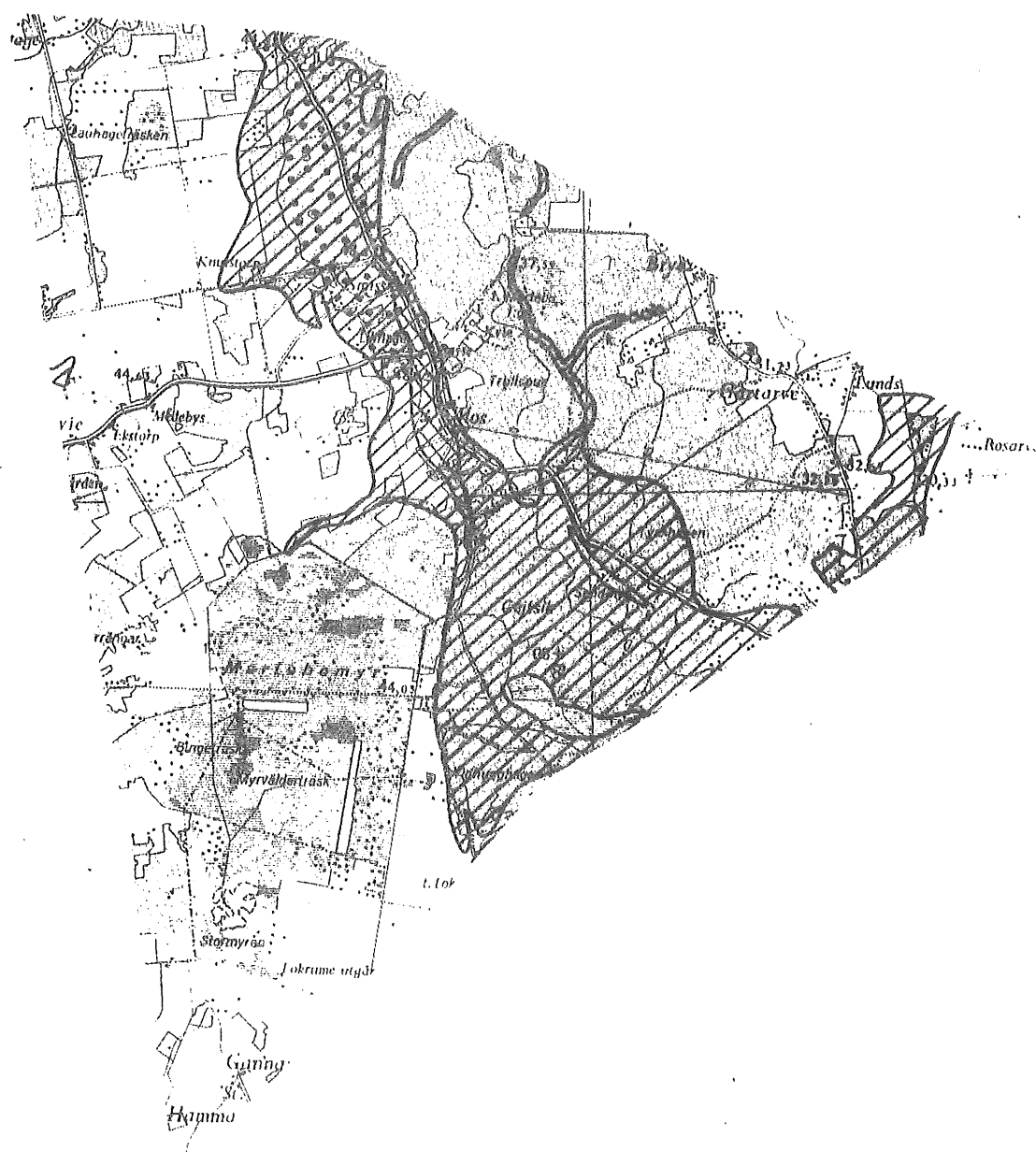
Fornlämningar. - Mos i Stenkyrka är sedan länge ett begrepp inom arkeologin, men tyvärr är de områden som

givit upphov till ryktet inte längre intakta och inte ens alltid markerade på kartan. Den på ekonomiska kartan grundade uppfattningen om fornlämningsriktheten ger inte intrycket av att detta är en fornlämningsrik bygd. Vid Lauhage, i områdets nordvästra hörn, ligger emellertid en forntida bosättning. På den stora avlagringen finner man två stora gravfält, och ytterligare ett par sådana påträffar man vid Gartarve samt söder om Bryor. I övrigt förekommer några spridda gravmarkeringar.

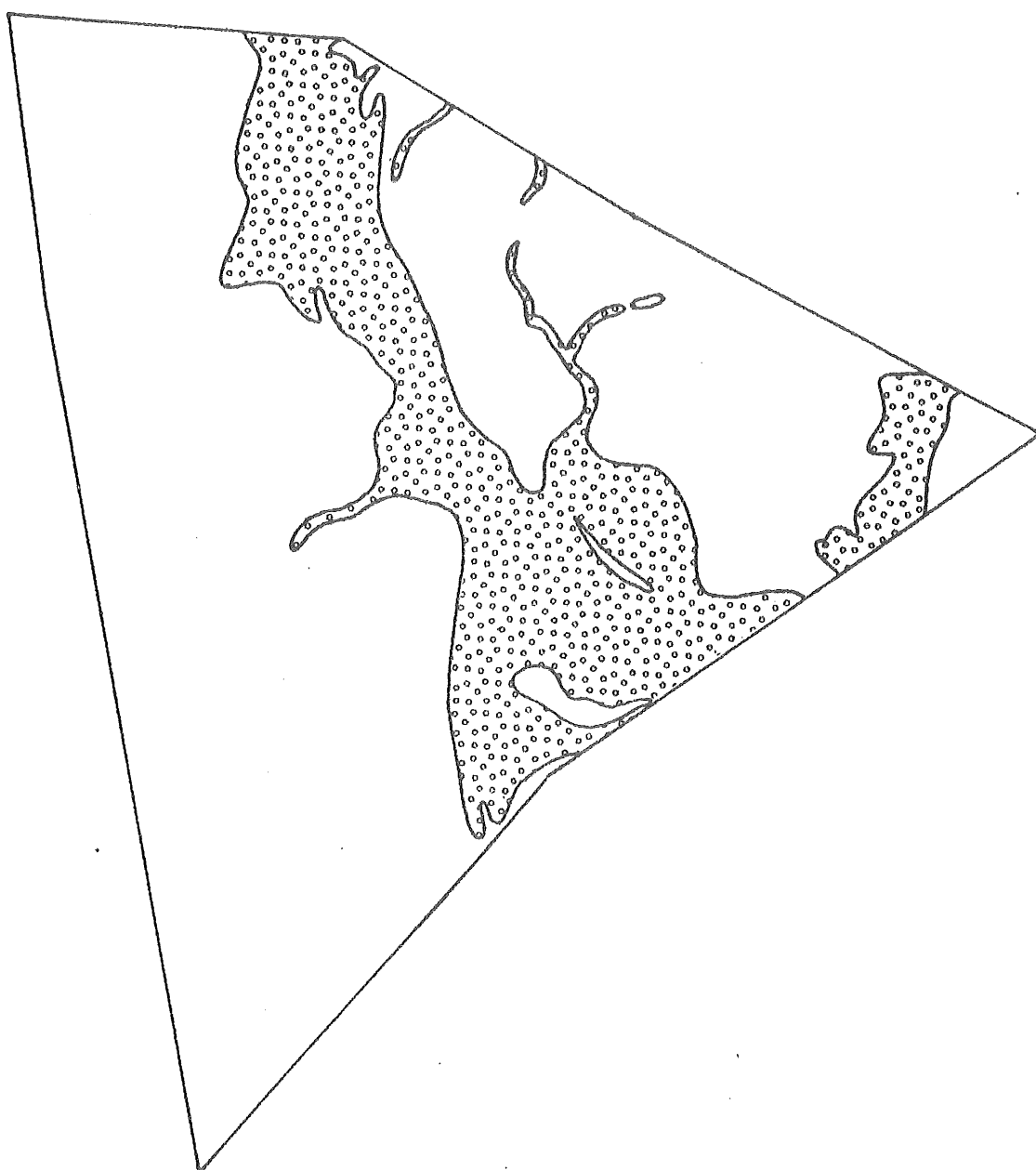
Grusbrytning. - Särskilt vid Mos finns en mängd oftast illa efterbehandlade täkter. Likaså finns täkter öster och nordost om Knutstorp. Ett tag finns intill järnvägsbanken vid Martebomyr, ett öster om Vidhugghagen och ett i moränvallen sydväst om Bryor. Dessutom förekommer äldre eller nyare husbehovsgropar flerstädes.

Klassificering. - Avlagringarna har ingenstans någon märkvärdig utformning. Däremot präglar de landskapet i anslutning till Mos i hög grad. Även om alltså klass 3 föreslås för hela områdets grus och sandförekomster, förutsättes att en utbrytning dels tar hänsyn till de landskapliga aspekterna, dels att områdets potential som grundvattenleverantör först undersöks innan mera omfattande täktverksamhet tillåts starta.

Området innehåller stora materialmängder och kommer att få stor betydelse för grusförsörjningen i Visbyregionen efter hand.

61. Mos

62. TINGSTÄDE

Områdets omfattning. - Ronkelsmyr-Norrbys-1 km öster om Norrbys-2 km sydsydost om Norrbys-Bruthagen-Orgvätar-Hejnum hällar-Rings-1 km ostsydost om Träskvälder-0,5 km sydost om L. Hammars-Vidhugghagen-Rosarve-Ronkelsmyr.

Beskrivning. - Morfologiskt delar området upp sig i tre naturliga delar, nämligen det flacka i norr, Tingstädekomplexet mitt i och Tingstäde träsk med omgivande flacka marker i söder.

Tingstädekomplexet har lagts in som isälvsavlagring på den geologiska kartan. Det höjer sig markerat över omgivningarna, och det högsta partiet sträcker sig från Tingstäde kyrka till Bruthagen. Här har nivåskillnader på över 15 meter kunnat mätas upp.

Avlagringens begränsning mot nord-nordväst är mycket brant, medan den motsatta sidan är väsentligt flackare in mot Tingstäde träsk. Från kyrkan och upp till Rosarve dämmer avlagringen uppenbart Tingstäde träsk mot den betydligt lägre liggande Ellinghems myr i norr, och den har utefter sträckan en accentuerad ryggform. Nordost om Rosarve får avlagringen mera platå-artad form, fastän med ryggbildningar på ytan. Från Barshage mot Sojdbro är formerna svagare utbildade, men nordost om Sojdbro vidtar på nytt en ryggform. Denna delas vid Bruthagen upp, varvid en del fortsätter mot norr, medan en annan når ut mot nordost i den smala avlagring som når ända fram till vägen Othem-Hangvar. De har snarast formen av strandvallsbildningar, är omkring 25 m breda och halvannan meter höga.

Den nordöstliga grenen har direkt förbindelse med det bredare avsnitt av komplexet norr om Othemmars och som angivits som isälvsmaterial. I skärningarna norr om vägen framgår strandmaterialens karaktärer tydligt. Mäktigheterna växlar betydligt, och vid förberedelserna för en samlad täktplan för avsnittet befanns att morän underlagrade ackumulationen vid vägen just norr om Othemmars på mycket blygsamt djup. Detta torde kunna få ge en delförklaring till de blockmängder som förekommer främst längs den sydöstra slänten. I nordost begränsar så småningom en flack berggrundsytta avlagringens utsträckning.

Från den breda delen av isälvsavlagringen utgår två strandvallar mot nordnordväst. Den östra av dessa har till en början en bredd av 30-40 m och en höjd av omkring 3 m, med den högsta delen längst i väster. Längre mot nordnordväst, där vallen böjer av något, är bredden 100 meter, medan höjden har sjunkit till omkring 1,5 m. Uppe på avlagringen finns ryggar utbildade, 2-3 st. Längre mot nordväst smalnar avlagringen av på nytt, samtidigt som höjden ökar något. Där de båda vallarna löper samman (korsning med den gamla järnvägsbanken) blir bredden avsevärd, men längre mot nordväst delar de på nytt upp sig i två relativt blygsamma ryggar.

Avlagringen vid Pusssmyr är inte så sammanhängande och enhetlig som kartbilden låter förmoda. Sedimenten har istället avlagrats fläckvis. De utgörs av mo och sand med grövre partiklar inblandade här och där. Mellan dessa valldelar når berget fram i dagen, och många grunda myrbildningar förekommer också utefter sträckningen. På samma sätt är avlagringen söder om Sojdbro uppbyggd. En grusförande del av den i öster består emellertid av flera vallar.

Strandvallsliknande bildningar finns även intill myren vid Sojdbro, liksom i östra kanten av odlingen vid Bars-hage och vid isälvsavlagringens utbuktning mot söder, där man påträffar en välvd, bred rygg, som är ungefär 2,5 m hög. Inom avsnittet vid Sojdbrohage finns några enstaka strandvallar, uppbyggda av sand och sten i huvudsak. Norr om Sojdbrohage finns en mindre isälvs-avlagring, som i sin västra del framträder mycket svagt i landskapet, men som mot öster får mera påtagliga former. Bredden når upp till 100 m och som störst mäter den 3,5 m som den höjer sig över terrängen.

Väster om Tingstäde träsk finns ytterligare ett par avlagringar som anges innehålla isälvs-material. De har rundade former. Sidorna är långsluttande och de övergår, om de nu är isälvsformationer, jämnt i omgivande strandavlagringar.

Vid Busarve består materialet övervägande av mo och sand. På landsvägens norra sida förekommer emellertid grovt material i ytan, men det kan röra sig om uppstickande morän, eventuellt svallad sådan.

Flack och utan klara begränsningslinjer är avlagringen vid Kvarnmyr. Den del som ligger norr om myren har dock något bättre definierade begränsningar än övriga delar. Materialdjup om minst 2 m har konstaterats.

Ancylusvallen finns väster om Norrbys i en 15-20 m bred och 1-1,5 m hög vall. Vid förgreningen, "klykan", tilltar den i mäktighet. Den sydöstra grenen är i regel 30-40 m bred och c:a 2,5 m hög. Den har till en början klar vallform. Den avsmalnar sedan något för att åter vidgas, och en sänka mitt i vallen över en sträcka antyder att den har komplex uppbyggnad. Grenen

mot väster varierar också i bredd och höjd. Nära Sojdbro är Ancylusvallen i sin östra del c:a 2 m hög, medan den i anslutning till den stora isälvsavlagringen snarare utbildats i denna.

En blockräkning nordväst om B i Bruthagen: Kalksten 83 %, granit/gnejs 9 %, sandsten 7 %, grönsten 1 %.

Nordost om Tingstäde kyrka: Kalksten 89 %, granit/gnejs 6 %, sandsten 5 %.

Vegetation. - I de skogklädda delarna dominerar tallgranskog. Tallskogen är vackert utbildad inom de genomsläppliga materialen, med förkrympta former inom hällmarksområdena och de grunda träskhedarna.

Bebyggelse och vägar. - Den alldeles övervägande delen av området är skogklädd eller upptas av impedimentartade arealer. De odlade bygderna ligger dels i anslutning till Tingstäde, Myrvälder och Träskvälder, dels i de västra delarna av området mot Othem, det vill säga Norrbys, Busarve och Stenstugu. Dessutom räcker ett stycke av den sent uppodlade Ellinghems myr in i området.

Vägarna till Tingstäde löper samman från praktiskt alla håll. Därtill finns ett inte alltför tätt nät med skogsvägar tillgängligt.

Fornlämningar. - Även om antalet registrerade fornlämningar är mycket stort inom området, ligger flertalet enheter inom de stora och rika gravfälten i anslutning till Tingstäde träsk. Det finns emellertid också forntida bebyggelseenheter, bland annat på träskets västra sida vid Träskvälder, norr om Högstensvät inom skjut-

fältet, vid Smiss, vid Pussmyr samt nordväst om Busarve. Det berömda pålbyggnadsverket, Bulverket, ligger centralt i Tingstäde träsk.

Grusbrytning. - Antalet stora täkter inom området är betydande. De största ligger inom avsnittet norr och nordväst om Tingstäde träsk, från Sojdbro mot nordost upp mot Storhagen samt i Nystugu-Bursarve-avsnittet.

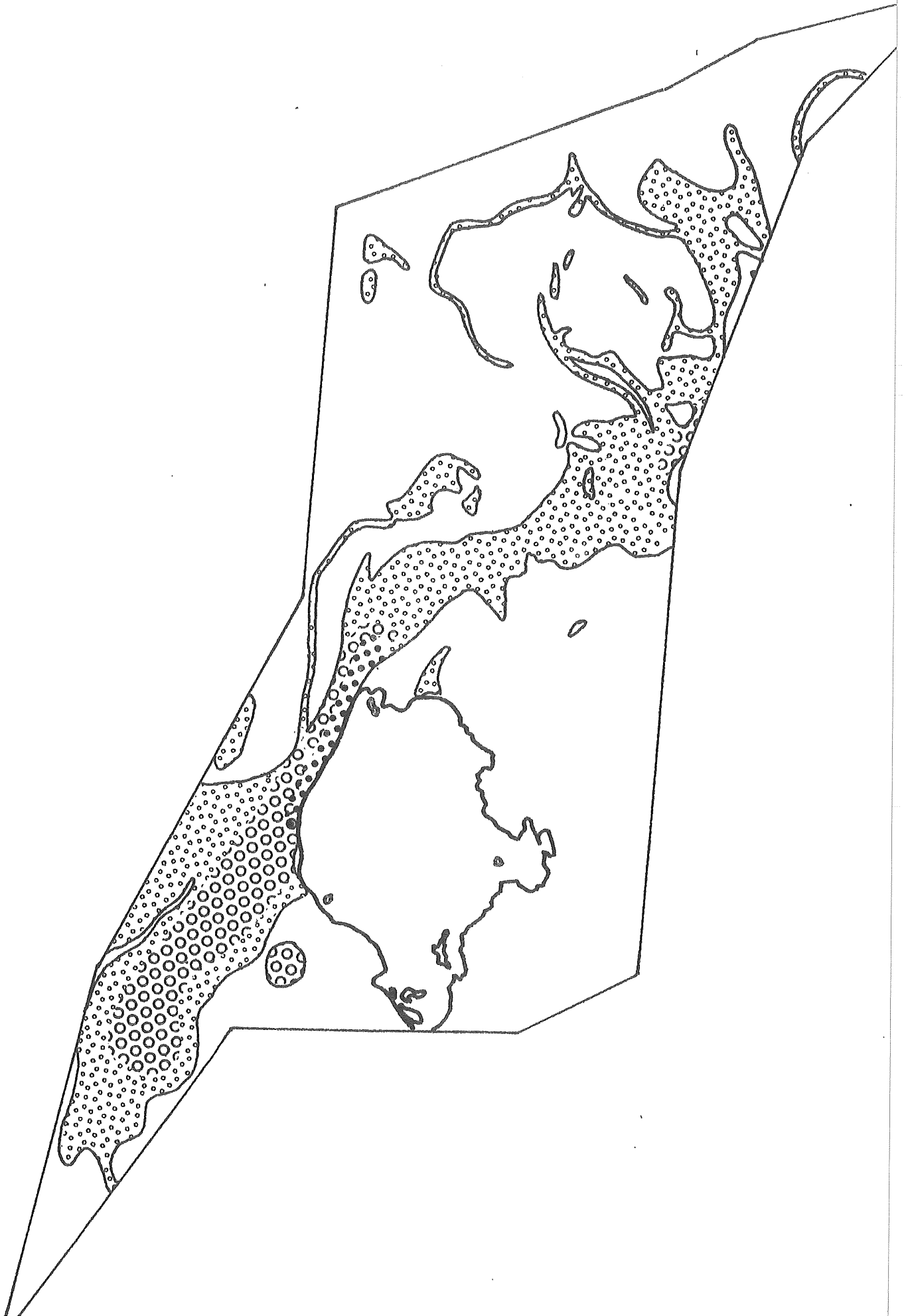
Klassificering. - Avlagringen från Rosarve vid Tingstäde träsk norra ände mot öster och nordost inom områdets nordöstra del klass 3. Isälvsavlagringen från Rosarve till Dammluten bör ur såväl vetenskaplig som miljösynpunkt föras till klass 1. Isälvsavlagringens fortsättning från Dammluten mot sydväst klass 2. Den lilla isälvsavlagringen vid Träskvälder klass 2.

Området har fortfarande stora möjligheter att lämna väsentliga bidrag till grusförsörjningen, såväl lokalt som regionalt, både till Visby- och Slite-regionerna, Attraktiviteten för Visby torde öka snabbt med en tidsfaktor.

62. Tingstäde

62. Tingstäde

63. OTHEM

Områdets omfattning. - St. Banne-Kumble-Ytings-Dyhagen - 1 km sydväst om Dyhagen - 1 km nordost om Orgvätar-Bruthagen - 0,5 km nordväst om Barshage - 1 km öster om Norrbys-St.Banne.

Beskrivning. - De högsta partierna återfinner man i sydväst, där området omfattar även ett parti av Filehajdar, en del där för övrigt många erosionsdalar av samma typ som de som beskrivits för område 50 påträffas. Här förekommer också klintlika avsatser, och i anslutning till dem påträffar man strandmaterial. Dessa har ibland utbildats med vackra vallformer, alltid med den östra sidan mest framträdande. Avlagringarna har vanligen en maximal bredd av 50 m och en vallhöjd om 1-1,5 m, mätt från väster (om man mäter från öster kan man få höjdskillnader på mer än 3 m).

Ancylusvallen är den östligaste av de tre "tarmar" som löper i nordväst-sydost i kanten av Filehajdar. Även den har en liknande utformning som ovan beskrivits, och varierar från de 50 m bredd och 1,5-2 m höjd till att vara oregelbunden, knappt urskiljbar eller till och med att saknas helt. I allmänhet ligger bredden på 15-25 m. Sydväst om Othemmars består den utvidgade delen av strandavlagringen av en serie strandvallsliknande bildningar och avsatser, som höjer sig 1-2 m över angränsande mark. Betydande delar av materialet består av grövre fraktioner. grus och sten. Det gäller för övrigt också för ryggarna.

Bebyggelsen som ligger väster om vägen till Othemmars, nära väg 148, finner man på en avsats som höjer sig 1,5-2 m över odlingen i söder. Mot norr följer så yt-

terligare en avsats med ungefär samma höjd och därovan en 2,5 m hög vall. En sänka skiljer denna vall från den sista slänten upp till avlagringens högsta del, i vilken landsvägen är nedskuren. Från vallens överdel till avlagringens högsta parti är det omkring 3,5 m.

Ancylusvallens fortsättning mot sydväst har en höjd över omgivningarna av ungefär 2 m och en bredd av 15-25 m. Där den svänger mot söder tilltar emellertid bredden till 50-60 m medan höjden i stort sett är oförändrad. Mot nordost är Ancylusvallen till att börja med svår att fastställa, men den blir så småningom en 15-20 m bred vall, vilken längre mot nordost ökar till 50 m och får en höjd av ca 2 m med ett skiktat material sand/sten ingående. Ancylusvallens nord-sydliga sträckning väster om Othems kyrka är en betydligt mindre bildning, dock med tydlig vallform, i varje fall bitvis. Fortsättningen från Barshage mot norr och vidare mot nordost-sydost är sedan en ganska enhetlig bildning som är 25-30 m bred och 1,5-2,5 m hög med vanligen asymmetriskt tvärsnitt.

Ungefär samma dimensioner som Ancylusvallen uppvisar har även den strandvall, som ligger väster om Ancylusvallen. Mellan denna och själva Ancylusvallen förekommer dessutom ytterligare strandavlagringar, bland annat i form av en låg vall. Ytterligare mot väster finns ett par ryggar. Söder om vägen är ryggformerna inte längre lika utpräglade. Ryggarna fortsätter dock väster om väg 148 som välvda och tämligen breda bildningar om c:a 1,5 m höjd. Mot norr har avlagringen en 3-3,5 m hög begränsningslinje. I väster är den uppdelad i två partier åtskilda av en mellanliggande sänka. Inne i denna västra del ligger en myr omgiven med upp till 2 m höga slänter på avlagringen. Någon tydlig

gränslinje mellan den eventuella isälvsavlagringen och strandsedimenten har inte kunnat iakttas, utan de vallformade bildningar, som utgår från den längst mot nordost på isälvsavlagringen belägna gården har samma utseende i stort sett som de för strandavlagringen beskrivna. Söder om väg 148 fortsätter till att börja med ryggarna men går sedan ihop och bildar en rygg om c:a 30 m bredd och 3,5 m höjd, vilket motsvarar den från avlagringens södra del beskrivna ryggens dimensioner och utformning.

Väster om Othems kyrka finns ytterligare en strandavlagring, som till största delen består av finkorniga sediment. Vid Kviende har de grovkorniga avlagringarna en tämligen flack överyta, men en klar begränsning i form av en markerad slänt mot den finkorniga avlagringen i väster.

Isälvsavlagringen som markerats vid Othems kyrka på den geologiska kartan består av en svagt välvd rygg. Öster om kyrkan, strax söder om gården som ligger in till vägkorsningen, avslutas isälvsavlagringens högsta del med en 4-5 m hög brant slänt. Söder till sydsydost om kyrkan är avlagringen uppdelad i flera yttliga ryggar, vilka har sin fortsättning i ett par 30-40 m breda och 1-1,5 m höga strandavlagringar. Delen som ligger öster om kyrkan består av upp till 50 m bred rygg med ett par låga vallar i ytan. Mot sydost delar avlagringen upp sig i två vallar, den västra 1,5-2 m hög och 15-25 m bred, den östra med mera svårbedömda former, dock vid själva kyrkan med en bredd av c:a 100 m. Avlagringens högsta delar ligger nordost om den överkorsande landsvägen, men dessa är svåra att få grepp om eftersom avlagringens avgränsning mot omgivande terräng inte framgår tydligt.

Blockräkning vid grustaget norr om Othems kyrka: Kalksten 74 %, granit/gnejs 16 %, sandsten 6 %, porfyr 3 %, grönsten 1 %.

Vegetation. - Bladets huvudpart är skogbeuxen, endera med hällmarkstallskog på Filehajdar eller med tallgran-skog med enbuskar som undervegetation i övrigt.

Bebyggelse och vägar. - Ungefär en tredjedel av området är uppodlat, och den odlade bygden och bebyggelsen ligger koncentrerade omkring Othems kyrka. Vägnätet är utmärkt och rikligt, såväl vad beträffar belagda allmänna vägar som småvägar för jordbrukets och skogsbrukets behov.

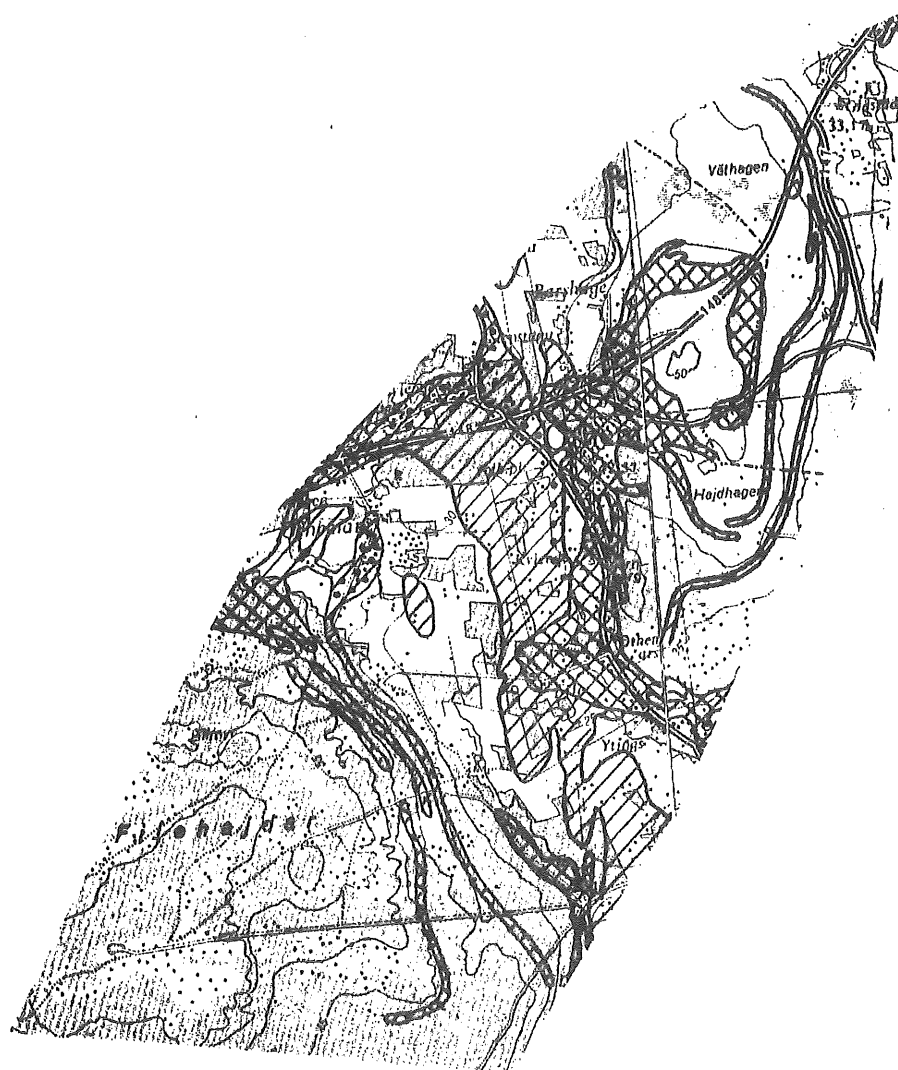
Fornlämningar. - Forntida bebyggelserester finner man nordöst om Othemmars, väster om File, nordost om Kviende samt vid Glästide. En fornborg finns öster om Kviende. I övrigt förekommer en del gravar och gravfält, med en anmärkningsvärd koncentration vid File.

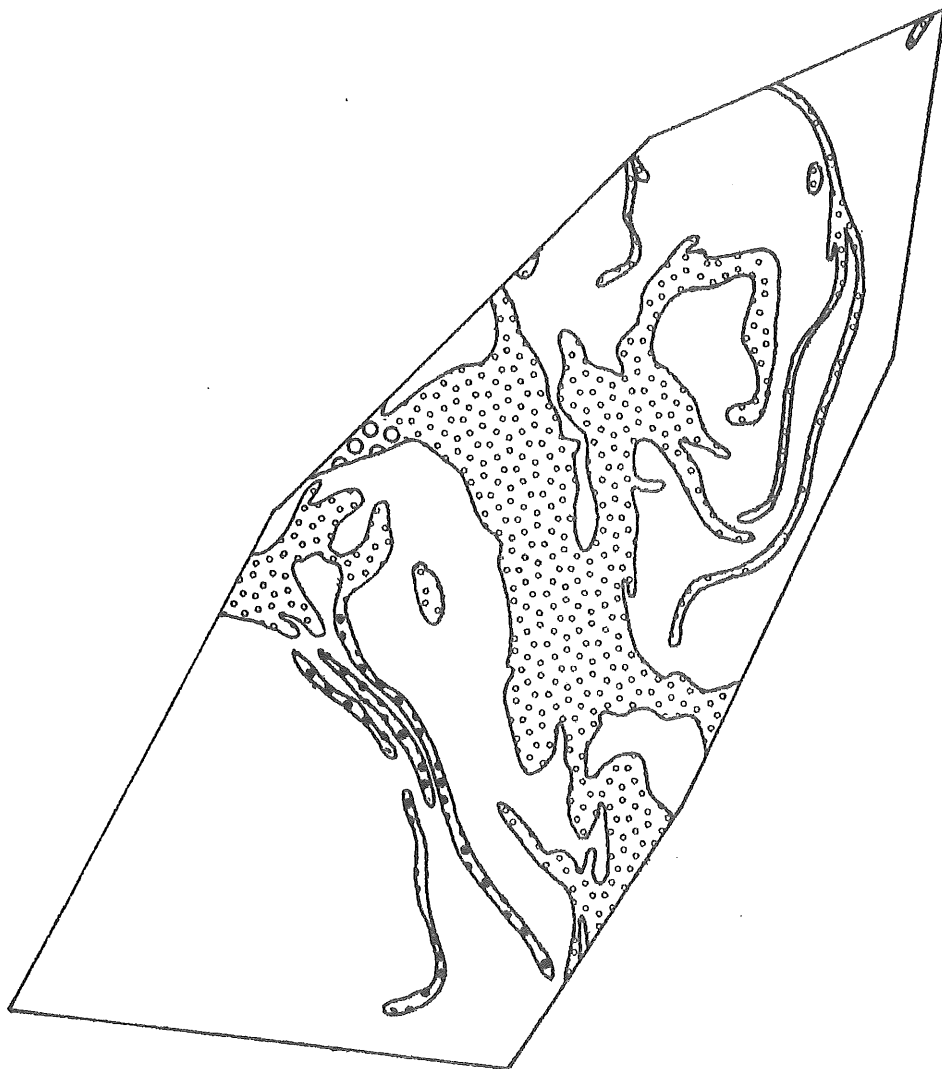
Grusbrytning. - Mycket stora, grunda grustag finns vid Othems kyrka samt i avlagringarna vid File. Smärre täkter har observerats flerstädes, till exempel nordost om Othems kyrka samt här och var i Ancylusvallen.

Klassificering. - Vallsystemen inom Filehajdar klass 1 på grund av deras landskapliga karaktär; de präglar helt sin omgivning. Avlagringen närmast nordost om Bruthagen klass 2. I övrigt klass 3.

Området har stor fortsatt betydelse för grusförsörjningen, särskilt för Slites vidkommande.

63. Othem

63. *Othem*

64. SLITE

Områdets omfattning. - Norrbys-Stajnskar-Sjuströmmar-Aner-3 km väster om Aner-Dyhagen-Yttings-Kumble-St. Banne-Norrbys.

Beskrivning. - Sliteområdet intar i viss mån en särställning därigenom att morfologin är betydligt mera varierad där än genomsnittligt på Gotland. Vid Klints backar och Hällbackarna sticker ett höjdparti upp och har bitvis vackra klintformationer utbildade. Slite f.d. köping ligger likaledes på och omkring ett klintartat parti med vackra raukbildningar, till exempel vid Slottsbacken och vid Länna. Ett annat höjdparti förekommer sydväst om St. Vägume, även där med en klintsträckning utbildad.

Inom det högst belägna området på Klints backar har Ancylusvallen utbildats som en ringformad och mycket begränsad rygg. På lägre nivå är Littorinagränsen delvis utbildad som vall, delvis som abrasionshak i berget. På nästan identiskt sätt har vallarna från de båda östersjöförstadierna anordnats på bergspartiet väster om Vägumevikens norra del. Littorinagränsen har dessutom utbildats i de högre delarna av Bjärskomplexet.

Inom området förekommer vidsträckta strandavlagringar, främst längs Vägumevikens västra sida och längs gränsen till Filehajdar. Längst i söder vid Sjuströmmar bildar strandvallar delar av Bogevikens östra begränsning. Från Österby och norrut bygger strandmaterial upp vackert utbildade vallar, intill 2 m höga och innehållande ganska grovt material (grusigt-stenigt till en del).

Öster om Hoburgs myr bildar Littorinavallen avlagringarnas västliga begränsning. Söder om myren får avlagringarna en plåtåartad utformning. Mot sydväst, framför allt sista biten fram till landsvägen, finns vackra strandvallar även på sluttningen mot väster. Nordost om Hoburgsmyr ligger ett antal strandvallar på sluttningen ned mot Vägumeviken. På motsatta sidan om höjdpartiet har strandvallsutbildningen inte nått samma omfattning. Däremot förefaller mäktigheten av ackumulationerna där vara betydligt större, och djup på 5-6 meter har kunnat konstateras i grusigt-stenigt material.

Ancylusvallen har högst upp på höjden en mäktighet om 1,5-2 m och en bredd av 15-20 m. Littorinavallen och ytterligare en strandavlagring längre mot öster har avlagrats mot ett klintparti söder om vägen. Omkring 300 m söder om vägen sänker sig terrängen i en tydlig avsats. Norr om landsvägen blir Littorinavallen svår att följa bitvis, men har fortfarande vallformen väl utbildad till en del även om dimensionerna är blygsammare.

Nordost om Nykro förekommer också strandvallar men inte av samma omfattning och med samma utbildning som längs Vägumevikens västra strand. Norr och söder om vägen öster om Långume består strandavlagringarna till övervägande delen av finkorniga sediment, sand-mo, som på ett par platser norr om landsvägen har kunnat konstateras överlagra bleke. Norr om Långume tar Littorinavallen vid. Den är där av begränsad omfattning. Från Littorinavallen utgår strandvallar mot sydväst, av vilka den som är längst i nordväst är den som fått den vackraste utbildningen.

Vid Klints backar förekommer strandavlagringar främst i form av odifferentierade bildningar mot klinten, i nordväst finns det emellertid vackra strandvallar. Ancylusvallen har där en utomordentligt tydlig vallform med 15-20 m bredd och 1,5-2 m höjd.

Väster om Klints backar förekommer dominerande finkorniga sediment, vilka i områdets sydvästra del följs av grusförande avsnitt, delvis avsatta som vallar med varierande utformning och omfattning. Mellan vallarna förekommer här och var mindre myrbildningar. Strandvallarna ligger på en sluttning som stupar mot öster, i söder med en svag stupning men den tilltar mot norr.

Littorinavallen utgör strandavlagringens västliga begränsning mot Filehajdar och är längst i sydväst en vallformad bildning, 1,5-2 m hög och 15-30 m bred. Den löper där samman med avlagringens i övrigt, flackas ut och ökar i bredd. Norr om Dyhagen vinklar den tvärt av mot öster till på andra sidan Yttings vid körvägen där. Grövre material förefaller vara rikligare förekommande i den nordnordostliga delen, medan sand och mo dominerar inom den öst-västliga delen av vallens sträckning.

Ett par ganska begränsade isälvsavlagringar ligger vid Gislause, där den som har fått en nordostlig-sydvästlig sträckning är en ganska låg men relativt bred ryggformad avlagring. Söder därom finns en annan avlagring med nord-sydlig riktning, som i sin norra del är låg och bred och med flack yta. Den tilltar i höjd mot söder samtidigt som bredden minskar. Maximalt torde dock höjden inte överstiga 3,5 m. Längst i söder vilar avlagringen mot den branta sluttningen på det i öster

belägna höjdpartiet. Materialet i avlagringen är grovt grus, sten och sandig-moig mellanmassa.

Den tredje isälvsavlagringen vid St. Bjärs omges på sidorna av strandmaterial, utom på den västra sidan. Vid vägkorset söder om Lilla Bjärs finns en avsats i terrängen, varifrån strandavlagringen sträcker sig mot St. Bjärs som en svagt välvd bildning som är upp till c:a 2 m hög. Den smalnar av mot norr. Vid St. Bjärs tar isälvsavlagringen vid. Den har till en början samma dimensioner som strandackumulationen, men ökar i höjd norr om St. Bjärs och når upp till 6-7 m över terrängen i väster. Samtidigt med ökningen i höjd tilltar även bredden. I en skärning på den östra sidan har följande materialinnehåll kunnat antecknas: Överst några decimeter svallat material, därunder ett 0,5-1 m mäktigt moränskikt, vilket underlagras av 1-2 dm finkornigt vattentransporterat material, huvudsakligen mo som är väl skiktad. Därunder kommer ett övervägande grovt material med sandig mellanmassa, i vilket en viss skiktning kan ses. Moränpartiet är tjockast i mitten av skärningen, och det tunnar ut mot sidorna (dvs mot norr och mot söder) och försvinner. I skärningen observerades en hel del block. Intill odlingsvägen i norr observerades ett finkornigt material i åkrarna. Det varierade mellan mo och mjäla.

Det är alldeles klart att isälvsavlagringen vid St. Bjärs är en primär isälvsavlagring in situ nascendi. Enligt min uppfattning rör det sig om en rullstensås, en sällsynt företeelse på Gotland, och det är desto märkligare som den förefaller ha sina primära former behållna, fastän en isframstöt har avlastat moränmaterial på den och utsatt den för väsentlig tryckbelastning.

Moränvallarna i Bogevik utgör en fortsättning på vallarna inom område 58. De har en väsentlig del i landskapets utformning fastän deras dimensioner inte är överväldigande.

Vegetation. - Området domineras av tall-granskog. Främst på den södra isälvsavlagringen vid Gisslause men även på den norr om St. Bjärs finns det lövskog: ask, mycket hassel och någon ek.

Bebyggelse och vägar. - Mer än 50 % av områdets areal kan uppskattas vara skogklädd. Förutom Slite f.d. köping ligger de odlade och bebyggda områdena i stråk. Ett löper längs Filehajdars östra begränsning och väster om Klints backar. Ett annat stråk går från Boge-
vik och norrut över Närs, Spillings och Långume till Banne och Bjärs.

Vägnätet är rikt förgrenat beträffande alla kategorier av vägar.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är rikt. Rester efter forntida hus förekommer väster och sydväst om Klints, nordväst om Laxare, norr om Långume (3 st) och nordost om Bjärs. Fornborgar sydost om Othemars och sydost om Kumble. Ett stort antal gravfält och ensatta gravar fördelar sig jämnt över de inre delarna av området. Kustpartierna är förvånansvärt fattiga på registrerade fornlämningar.

Grusbrytning. - De största grustäkterna ligger i strandavlagringarna sydost om Gisslause. Smärre gro-
par finns i isälvsavlagringarna därtill liksom vid St. Bjärs, i strandavlagringarna öster och nordost om Klints, sydväst om St. Vågume, i Ancylusvallen norr om Hoburgsmyr samt i Littorinavallen öster om Ytlings.

Stenbrytning i industriell skala förekommer i Slite samt i Klints backar.

Klassificering. - De båda åsarna vid St. Bjärs och öster om Gisslausa är ur gotländsk geologisk synpunkt helt unika företeelser. Inga täkter bör få tillåtas i dem, ej heller några vägskärningar, bebyggelse eller annan form av åverkan: Klass 1.

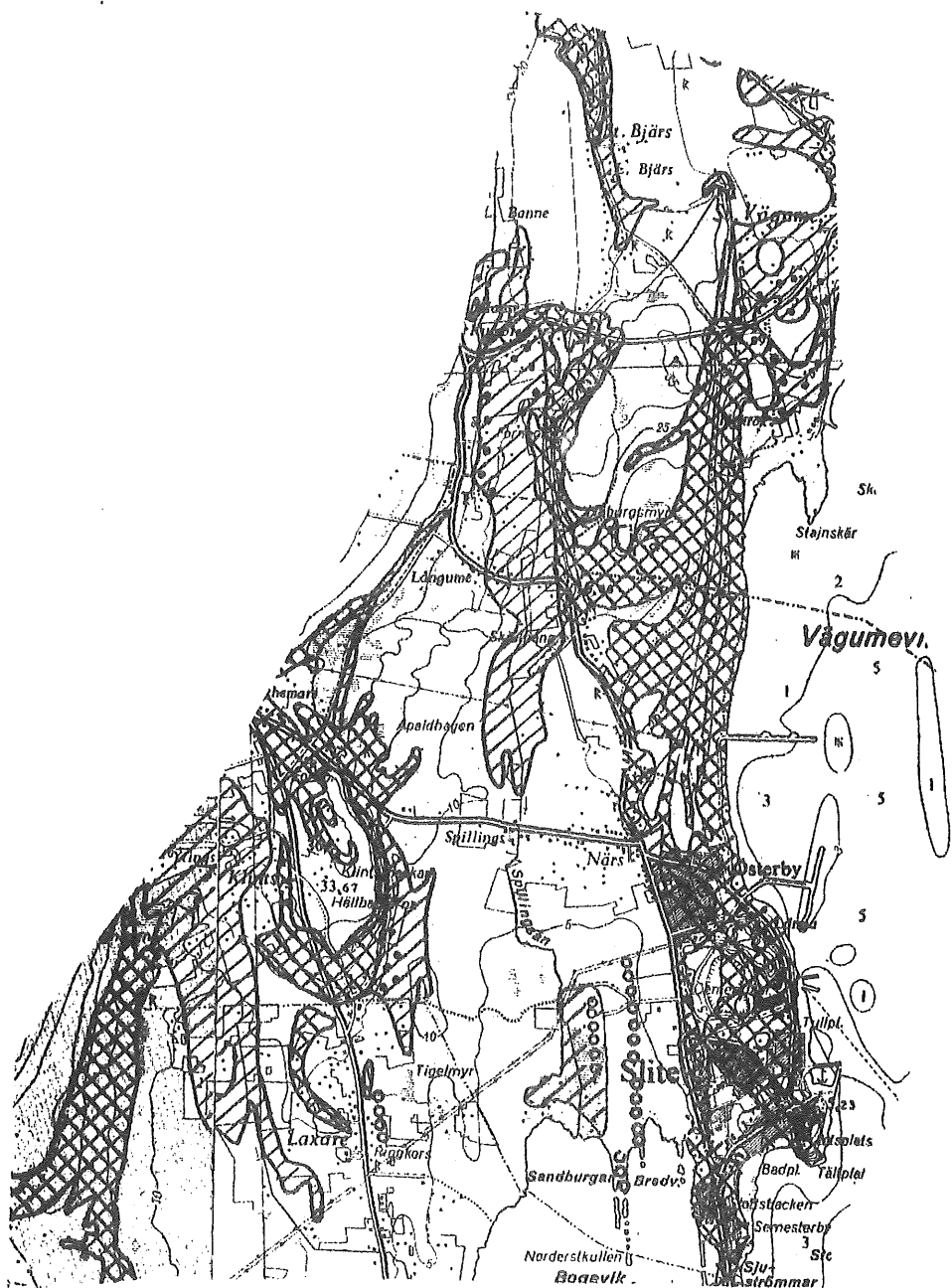
Moränvallarna i Bogevis klass 1. De har ett väsentligt geologiskt värde och är samtidigt landskapspräglade.

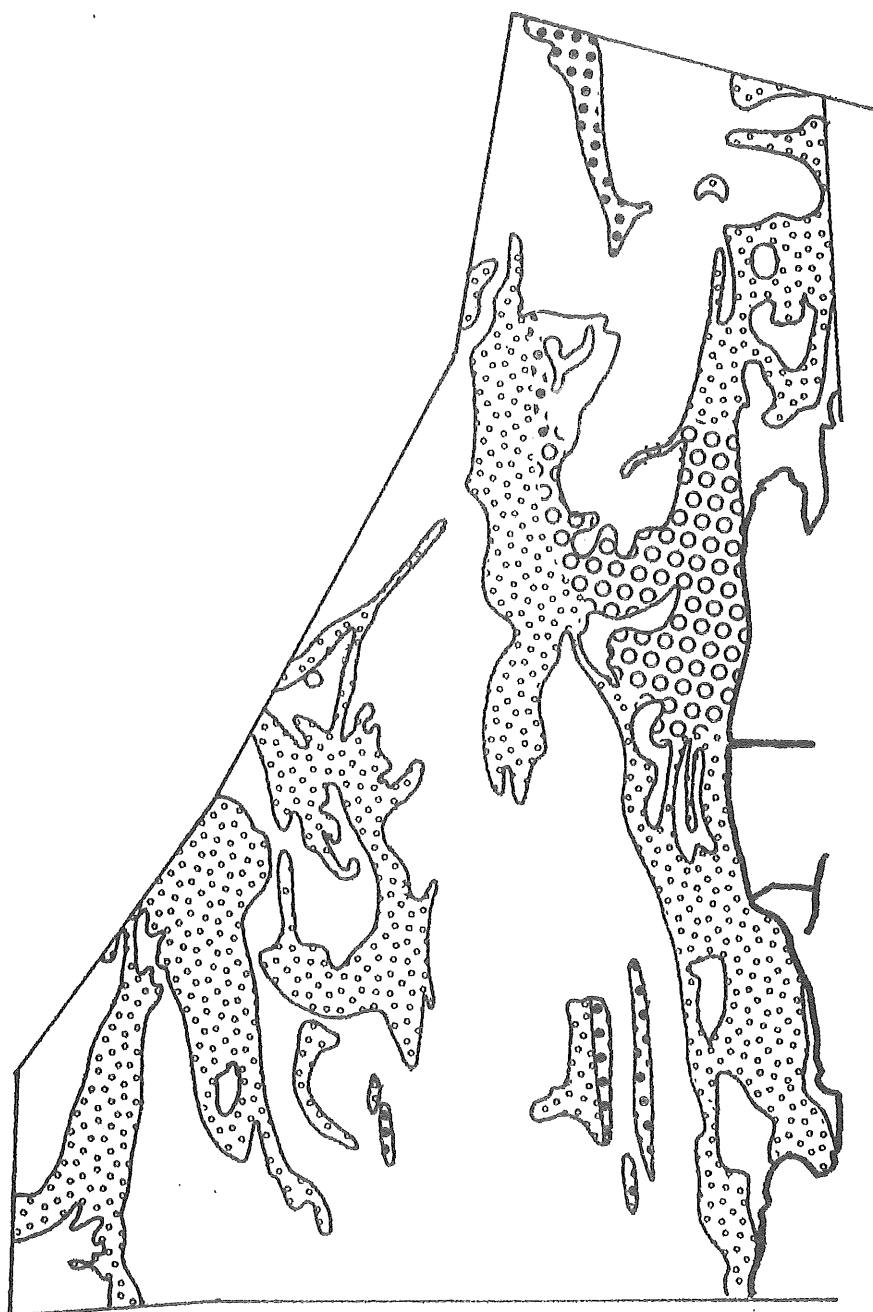
Strandvallspartierna omkring södra delen av höjdparti et väster om Vägumviken bör inte röras av täkt. Möjligen kan man tänka sig en gles bebyggelse om den inte äventyrar områdets helhetsintryck. Vägdragningar bör i så fall ske med stor eftertanke. Klass 2.

Övriga delar av området klass 3.

Området har begränsat värde för grusleveranser. Det kan sägas möjligen ha en viss betydelse för husbehov.

64. Slite

65. ASJNDEN

Områdets omfattning. - Öarna Asunden, Majou, Enholmen och Grunnet.

Beskrivning. - Öarna har tunna klapperstensstrandvallar på berg, som träder i dagen dels i strandkanten, dels i några fall på öarna i deras inre. Strandvallarna har utomordentligt vacker utbildning.

På öarna förekommer delvis fridlysta och mycket intressanta raukfält.

Vegetation. - Vegetationen är öppen och örtrik med enstaka enbuskar.

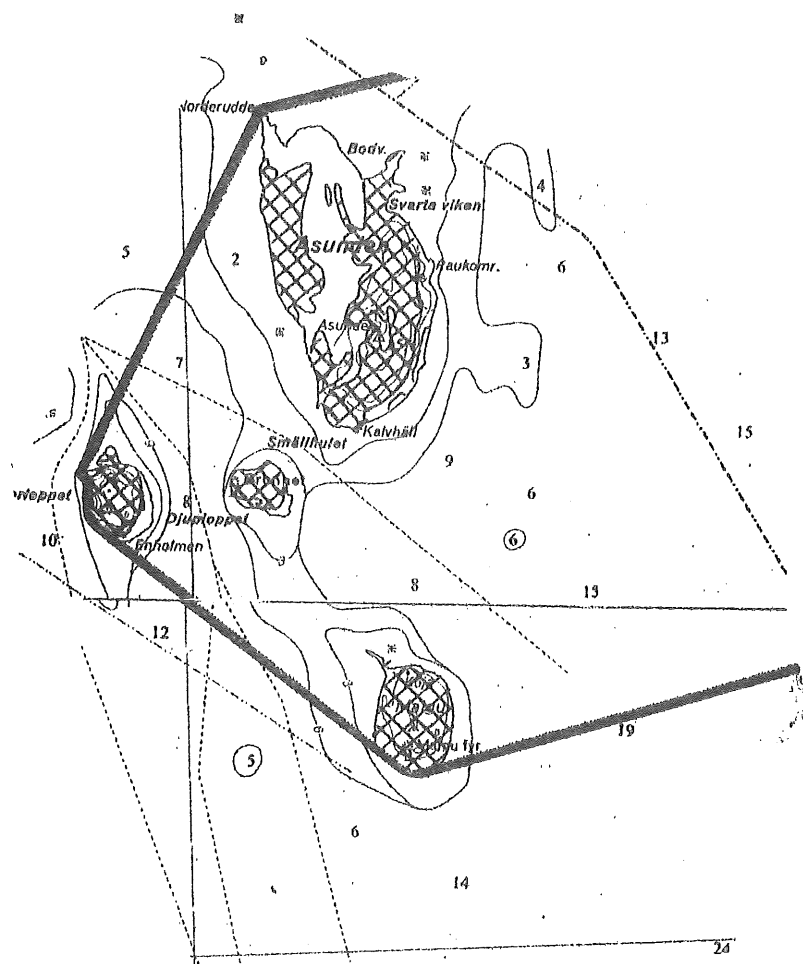
Bebyggelse. - Äldre fortifikatoriska byggnader förekommer på Enholmen.

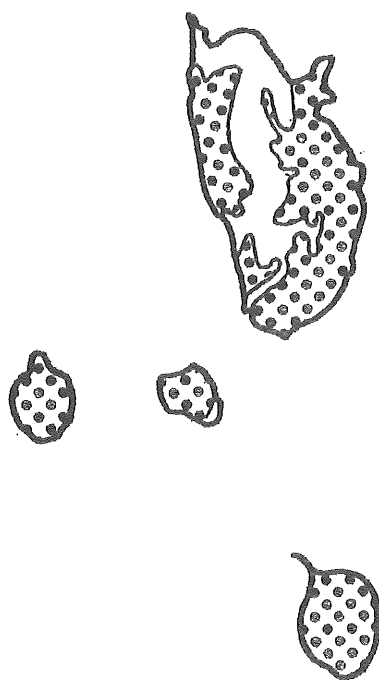
Fornlämningar. - Några gravar förekommer på östra sidan av Asunden.

Klassificering. - Hela den geologiska miljön är sådan att endast klass I kan ifrågakomma. Öarna torde vara klara riksojekt i skyddshänseende.

Någon betydelse för grusförsörjningen har området inte.

65. Asunden

65. *Asunden*

66. HELLVI

Områdets omfattning. - Valleviken-Lörgeskär-Talludd-Näsudden-1 km öster om Österby-Stajnskär-Norrbys-L.Ire-Norrgårdsholm-Valleviken.

Beskrivning. - Morfologin inom området är tämligen växlande. Större flacka ytor omväxlar med mera bruten terräng, där berggrundens egna ytformer bestämmer landskapets detaljutformning. Särskild uppmärksamhet tilldrar sig klintsträckningarna. Vackra sådana partier finns till exempel vid Kyllaj och längs Hidevikens västra sida. Raukar förekommer också på flera håll.

I anslutning till klintarna finner man strandavlagringar, ofta med vackra klapperstrandvallar utbildade, till exempel vid Nybroviken, där det finns ett stort antal sådana på den bitvis ganska branta sluttningen mot norr. Vallarna har en fortsättning, fastän inte så vackert utbildad, på Hidevikens västra sida.

Strandvallar av liknande utseende finns även inom avlagringarna väst-sydväst om Hide, liksom i anslutning till Littorinavallen väster om Hide. På Hidebergets västra sida ligger strandavlagringarna mot en klintfot. Längre mot sydost, fram till Talludd är de strandnära delarna tyvärr förstörda genom kalkbrott och täckta med avfallshögar från brytningen. De ännu intakta fragmenten av den ursprungliga naturen inom denna del uppvisar välutbildade strandvallar och andra strandsediment.

Strandvallarna fortsätter på Aurskallsvikens västra sida och vidare mot Smörjenudd. Längs denna kuststräcka förekommer mycket vackra strandvallspartier, till exempel närmast nordost om Nystugu på båda sidor om

vägen där, men framför allt på avlagringarna runt vikens innersta delar, där vallarna följer på varandra uppåt i sluttningen.

Vid Smöjen finns det stora, nedlagda kalkbrottet. Resterna av det sista lagret nedkrossat berg, som ligger nere på stranden i öster och vågorna hämtar material till en partikeltransport längs stranden mot sydväst där. En ursprunglig klapperstrand har pålagrats med en lysande vit kalksand i en magnifik strandbildning, och genom att fortfarande tillskott till stranden kommer från krosstenshögen behåller stranden tills vidare sin skarpt vita färg. Den artificiella kalksandstranden vid Smöjen är ett gigantiskt modellförsök som visar hur en ackumulationsstrand uppkommer då plötsligt material tillförs ett kustparti. Det skulle också vara möjligt att studera denna transportmekanism där.

Sannolikt kommer stranden att få en relativt kortvarig livslängd i sin nuvarande utformning. När, nämligen, krosstenshögen inte längre kommer att lämna material till transporten och ackumulationen längs stranden, kommer troligtvis en undantransport av material från den att vidta. Slutstadiet kan väntas bli att den gamla klapperstranden på nytt kommer att exponeras.

Smöjen självt är ett måttligt städat kalkbrott med stora inneboende värden, som skulle kunna utnyttjas om kapital kan ställas till förfogande, och om det militära skyddsområdets gräns skulle kunna få flyttas något. I sin nuvarande form är dock Smöjen föga njutbar.

Vid Lörgeudd finns vackra raukpartier liksom vid S:t Olofsholm. Inom större delen av området når berget fram i dagen i strandkanten.

Strandvallarna vid Lörgeudd fortsätter runt den lilla viken i ett smalt bälte, som dock vidgar sig mot norr, där avlagringarna till stor del ligger i anslutning till den där utbildade klinten.

Norr om Strandridaregården är terrängen flack, och strandzonen på Vallevikens västra sida här ganska odifferentierad i morfologiskt hänseende. Strandavlagringarna vid Malms, nordvästvärt inåt land, innehåller även en del strandvallar. Så är också fallet med ackumulationen norr om Strandridaregården i Kyllaj. Där är emellertid avlagringen uppdelad i en rad vallar skilda åt av partier som helt eller nästan helt saknar material. Istället förekommer där myrbildningar på många håll.

De moränvallar som markerats in på geologiska kartan, och som markerats även på denna karta som rader med ringar, har i stort sett samma utseende som strandvallarna. Den största av dessa antagna moränvallar har en höjd av 3 m över omgivande terrängen, medan de övriga är låga och måttligt påfallande i landskapet. På sina håll har dessa vallar en påtaglig blockfrekvens i ytan, vilket möjligen kan ha lockat kartörerna att anta moränmaterial som det sannolika för innehållet i dem.

Avlagringen vid Vivlungs utgöres av en bred och svagt välvd rygg. Väster om den finns det en flack avlagring, som ligger i anslutning till Bångå. De tillgängliga, men tyvärr ganska grunda, skärningarna visar på sandigt-moigt material i huvudsak.

Norr om Hellvi kyrka finns en del grusigt-stenigt material i strandvallarna upp mot Fardume träsk. Den is-

älvavlagring som markerades på de geologiska kartorna närmast väster om Hellvi (söder-sydväst om Lillmyren, här rutmönstrad) är, liksom den vid St. Ire, mycket svår att säkert urskilja i terrängen, om man undantar den nordöstra delen av den första, som har ett klart tycke av strandvall. Samma karakteristik kan för övrigt ges åt Skärsudden, som också föreslagits vara en isälvsbildning.

Norr och öster om Skärsudden förekommer ganska vidsträckta avlagringar med i huvudsak sand och mo, i nordväst och nordost med viss inlagring av grövre partiklar, bland annat sten.

Avlagringarna norr därom, mellan Britmyr och Aftonvät består av strandvallar med olika tydlig utbildning. De bäst markerade ligger i de nordliga partierna.

Den rutmönstrade formationen som håller sig omkring den södra delen av 40-meterskurvan väster om Aftonvät, har givits som isälvsavlagring på den geologiska kartan. Den har i sin norra del en höjd över omgivande mark på ungefär 3 m. Den förlöper sedan i åsliknande form mot söder, där basen är omkring 75 m bred och där höjden som mest uppgår till 5 m (Höjden kan bli något olika beroende på från vilken sida om ryggen man mäter). Utanför den åsliknande delen av ackumulationen vidgar den sig och avtar samtidigt i höjd. Materialet är i ytan osorterat och penjar mellan mo och sten. I södra delen av avlagringen finns Ancylusgränsen utbildad. Den fortsätter sedan mestadels som vall, men även som abrasionshak i berget och följer i stort sett 35-meterskurvan där.

Littorinagränsen har utbildats dels i anslutning till höjddpartiet Britmyr-Aftonvät, dels i terrängen väster om Kyllaj. Den är övervägande utbildad som en låg och smal vall. Materialet varierar mellan mo och sten, oftast mycket vackert skiktat.

En areellt betydande avlagring ligger mellan Hellvi och Hideviken. Den är överallt mycket finkornig i ytan. Vid Hemmungs påträffades en styv grå lera underlagrande ett moigt sediment. Leran blev allt mera rödaktig då man grävde sig ned i den.

Blockräkning i strandavlagringen vid Britmyr: Kalksten 94 %, granit/gnejs 3 %, sandsten 3 %.

Blockräkning i isälvsavlagringen väster om Hellvi: Kalksten 99 %, sandsten 1 %.

Vegetation. - Betydligt mera än 50 % av området är skogklädd. De viktigaste jordbruksbygderna ligger vid St. Ire, St. Hammars och i stråket från Hellvi ned mot Hideviken, där också bebyggelsen i stort sett också finns. Vägnätet är rikt förgrenat men inte av överdrivet god kvalitet.

Fornlämningar. - Området är mycket rikt på fornlämningar. Rester av forntida bebyggelse påträffas sydväst och sydost om St. Ire, i Hammarsäng och öster därom (10 grupper) söder om Kvicebols, söder om Nystugu (3 grupper), öster norr och nordväst om Sudergårde (4 grupper), öster om Hellvi samt norr om Malms. Gravfälten är i huvudsak koncentrerade till samma områden, som alltså har varit viktiga forntida bygder. Notabelt är att det särskilt tydligt framgår av detta område hur gravfälten gärna förlagts på genomsläppliga material, medan husgrunderna har anlagts på dåligt dränerade marker.

Grusbrytning. - Grustäkter har noterats vid Britmyr, väster om Strandridaregården, på Skärsudden, vid Nybroviken, nordost om Nystugu, i isälvsavlagringen väster om Hellvi. Mindre husbehovsgropar av växlande storlek och grad av överväxning förekommer över hela området.

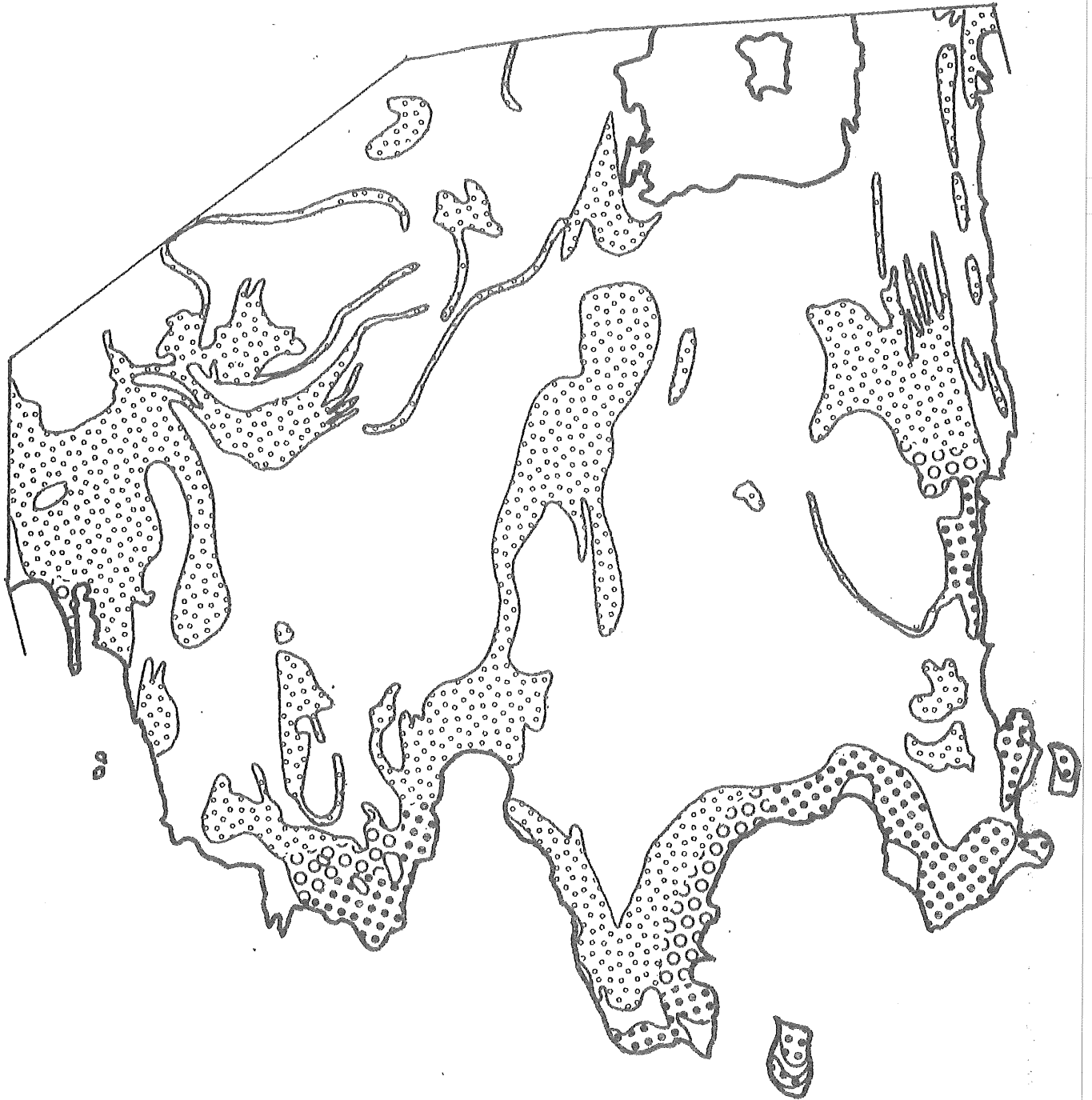
Stora stenbrott förekommer mellan Hide och Talludd, vid Smöjen och söder om Kyllaj.

Klassificering. - Skärsudden klass 2. Området Nybroviken-Näsudden till och med det fredade raukområdet klass 1. Avsnittet innanför klass 2. Talludden och raukområdet vid S:t Olofsholm klass 1, därifrån in mot Aurskallsvikens nordvästra del klass 2. Aurskallsvikens nordvästra del till och med Lörgeskär klass 1. Strandavlagringarna vid Kyllaj klass 1, de väster om Strandridaregården klass 2.

Området har endast betydelse för den lokala grusförsörjningen.

66. *Hellvi*

66. *Hellvi*

67. FURILDEN

Områdets omfattning. - Bunn i Bunge-Ajnenäs-Sildnäs-Fitudden-Karthaken-Sulterudd-Huskeudd-Valleviken-Risungs-2 km nordost om Rute-1 km nordväst om Bunn-Bunn.

Beskrivning. - Området kan beskrivas som en kalkstensplatå i vilken en vik har preparerats fram, och där viken täcks med lösa avlagringar. I vikens yttre delar kvarstår två rester av den tidigare sammanhängande platån, de båda "öarna" Puttersjaus och Furilden. Flacka högre belägna partier omväxlar alltså med låglänta. Viken som beskriver en båge Vallevik-Bräntings-Sildviken, är delvis täckt av moränmaterial. Stora strandavlagringar förekommer i anslutning till de uppstickande berggrundspartierna.

Vid Hultungsviken och Sildviken finns en smal strandavlagring nere vid vattenlinjen. Den består i huvudsak av sten och grus. I övrigt saknas strandmaterial inom detta avsnitt.

Innanför Hultungsviken förekommer en bitvis mycket vackert utbildad klint, som löper inne i skogen mot norr och nordväst. Vid foten av klinten ligger vackra strandvallssystem, areelit och kvantitetsmässigt betydande bildningar. Strandvallar förekommer även uppe på klinten och på avsatser i den.

Klinten byter riktning strax nordväst om Sildvikens innersta spets och blir först sydvästlig, sedan västlig och till sist nordlig. Littorinagränsen som utefter stora delar av den östra klintdelen varit utbildad som abrasionshak blir nu bitvis representerad

av en strandvall. Den fortsätter sedan mot Nors och därifrån först mot nordväst, söder om Bräntings mot väst, och sedan byter den riktning mot sydväst ned mot Sigfride och Siglajvs. Den är i detta avsnitt en låg och obetydlig bildning och endast otydligt välvd.

Den isolerade lilla strandavlagringen i områdets nordligaste del är längst i sydväst knappast märkbar men höjer sig mot nordost, där den får en höjd av cirka 1,5 m och en bredd av 20-30 m.

Sydväst om Brutmyr ligger en annan isolerad avlagring, vars smalaste del är ytterst obetydlig i terrängen. Den tilltar emellertid i den vidgade delen, där en del strandvallar finns utbildade. Den västra delen av ackumulationen är den mest framträdande i landskapet.

I anslutning till denna avlagring finns moränvallar markerade på den geologiska kartan. De är här mycket obetydliga och har åtminstone i sina västra delar strandvallsmorfologi. Mot öster är de utflackade och svår-följda.

Öster om Littorinavallen vid Siglajvs finner man en ny strandavlagring, som sträcker sig mot söder i form av en låg och välvd rygg. Vid "Skola" svänger den mot öster och tilltar i höjd (2-3 m). Vid Talings grenar den upp sig och fortsätter längs både den västra och nordöstra klinten runt höjdpartiet.

Den västra klinten når inte ända fram till Puttersjaus utan ersätts där med en relativt brant sluttning med strandavlagringar. Utefter den västra sidan finns inte många klart utbildade strandvallar, och det blir heller inte några sådana utefter den nordöstra klinten

ned mot Lergravsviken. Vid själva viken finns däremot en del vallar utbildade, men inte förrän ned mot Sundsnäset blir vallarna tydliga och vackra igen. Norr om Lergrav är klinten mycket vacker och har fina raukformationer i anslutning till sig.

På Sundsnäset och norr och nordväst därom finns alltså vackra strandvallsformationer i rika system. Själva vallarna är emellertid inte särskilt stora: höjdskillnaden mellan fot och krön når sällan över metern. Den innersta delen av dessa system utgörs av Littorinavallen, som har sin proximalsida mycket markerad, medan distalsidan knappast når en meters höjdskillnad mot innanför liggande terräng. Den ligger med andra ord på och ansluten till en klippavsats.

Husken begränsas av branta sidor utom längst i söder. På västra sidan når en nästan lodrät klint ned till en strandavsats, och liknande utformning har även den östra sidan. På Huskens norra del finns vackra raukfält, och i söder finns fina strandvallssystem. Strandvallar förekommer även uppe på klinten.

Från Furildens gård sträcker sig en klint dels i riktning mot Östervik, och vidare mot Sothällar, dels mot söder där den bitvis är osammanhängande, men den finns i alla fall ända ned till viken söder om industrianläggningarna. Vid Sothällar finns ett mycket ståtligt raukfält. Tendenser till utbildning av strandgrottor i den recenta klinten finns.

Norr om linje Östervik-Furildens gård finns vackert utbildade strandvallar. De framträder tydligast i de östra partierna. Det är fråga om ganska låga vallar; höjden håller sig omkring 1 m.

De största strandvallsfälten ligger emellertid på den södra delen av ön. Strandvallssystemen där hör till de vackrast utbildade på hela Gotland. Vallarna är visserligen låga, men den nuvarande vegetationsaspekten döljer inte deras morfologi utan de framhävs i sina serier och sammanhang.

Fjaugen och Klasen var ännu då underlaget till den geologiska kartan ritades två öar. Landhöjningen och tillandningen av strandmaterial har medverkat till att de nu är väl sammanhängande, vilket framgår av kartbilden. De har båda grunda avlagringar, huvudsakligen klapperstrandvallar.

Vegetation. - Tall-granskog dominerar, på Furilden dock främst tallskog. Inslaget med enbuskar är störst på de torra markerna.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen och den odlade jorden upptar kanske en fjärdedel av områdets areal. Den odlade jorden ligger framför allt i ett bälte från Vallevik upp mot Alby och Bräntings. Vägnätet är inte överdrivet tätt, särskilt inte inom skogsområdena.

Fornlämningar. - Området är överraskande fornlämningsfattigt. Rester av forntida bebyggelse finns registrerade väster och västnordväst om Bräntings samt nordost om Puttersjaus. I anslutning till Puttersjaus finns också ett par stora gravfält. Nordost om Brutmyr finns likaledes en husgrundsgrupp och ett gravfält. Utöver detta finns endast några spridda gravar.

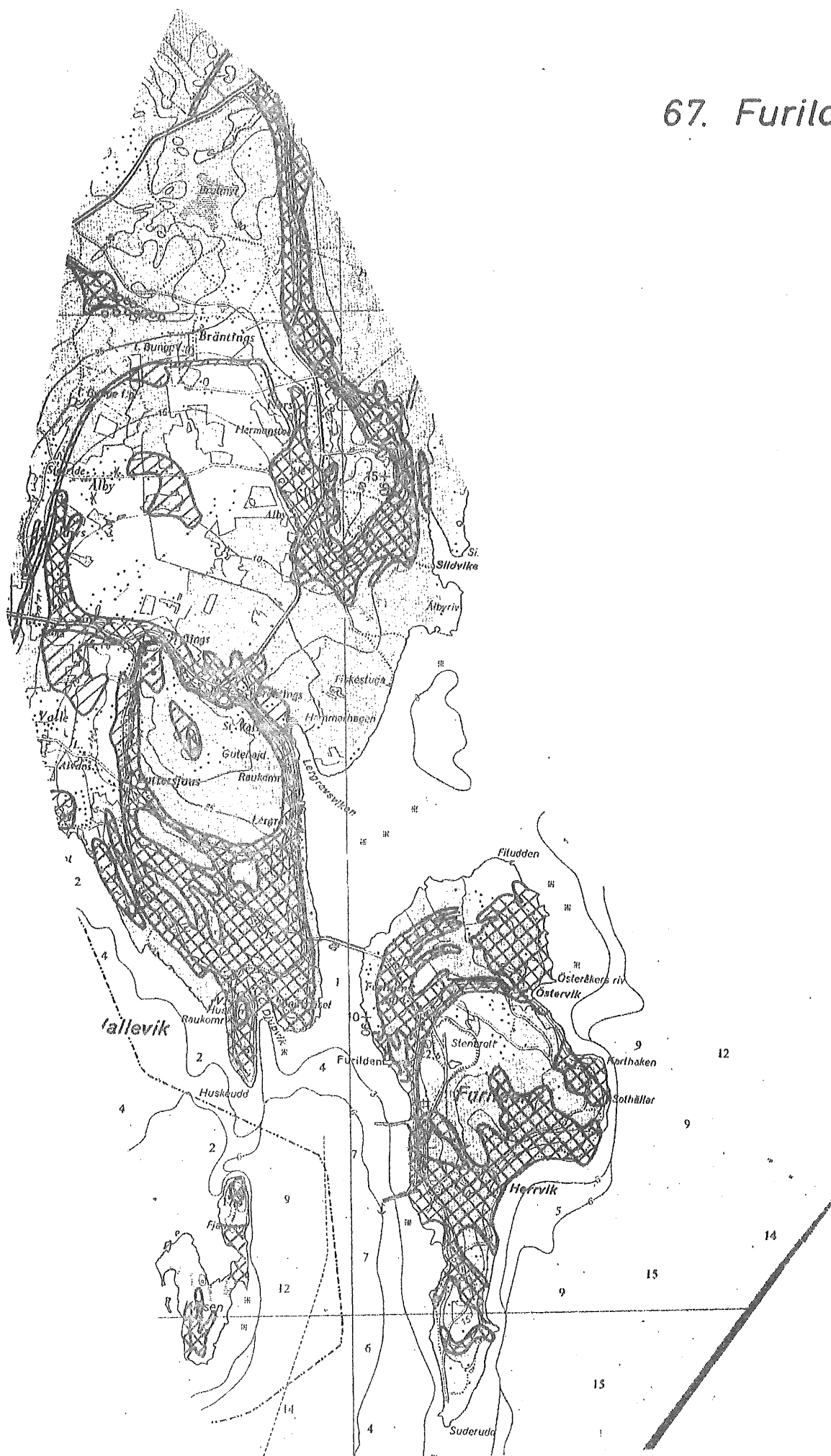
Grusbrytning. - Grustag har noterats vid Fitudden, nordväst om Furildens gård, mitt emot vägen över till Furilden, vid Puttersjaus, vid Lergravsviken, sydost

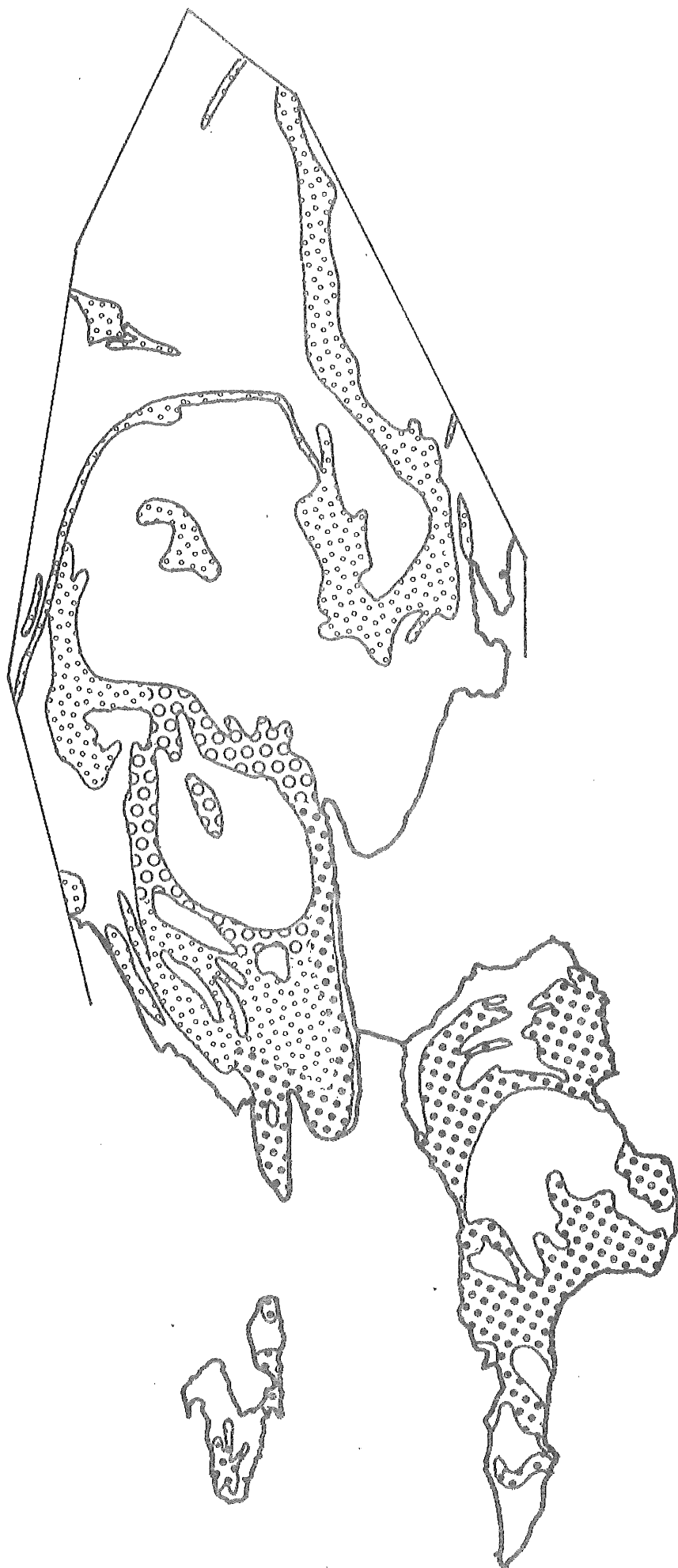
om Talings, nordost om Nors, nordost om Bräntings samt norr om Brutmyr.

Klassificering. - Hela Furilden, Fjängen och Klasen, placeras i klass 1. Husken, Sundsnäset och kuststräckan därifrån in till St. Valle och Bräntings klass 1. Strandvallarna och klintarna som omramar Puttersjausberget och Gutehagd klass 2. Sydöstra och östra delarna av komplexet innanför Sildeviken klass 2. I övrigt klass 3.

Inga grusmängder lämpade för annat än (högst) lokal förbrukning finns inom området.

67. Furilden

67. *Furilden*

68. STENKYRKA

Områdets omfattning. - Ekebys-Bryor-0,5 km S Tystebols-Lauhage-Lugnet-1 km öster om Etebols-Etebols-1 km nordväst Etebols-Nyhamn-Storbrut-Blindhagen-Ekebys.

Beskrivning. - Området karakteriseras framför allt av två bildningar, nämligen dels av den välutbildade kustklinten i väster, dels av en betydande del av det S-formade materialrika stråk av ackumulationer som börjar i Lummelunda och via Stenkyrka, Mos och Tingstäde når fram till Othem.

I södra delen av området sänker sig terrängen i avsatser mot stranden. På många av avsatserna finns vackra strandvallssystem. I stort sett från en punkt på stranden väster om Lundbjärs blir klinten stupande och hög, och sådan fortsätter den längs kusten norrut inom återstoden av området. De särskilda nivåer där mera uthålliga avsatser finns är 25 och 30 meterskurvorna.

Innanför klinten är terrängen ganska orolig och uppvisar strandvallar och andra ryggar samt kullar, åtskilliga av dem återstoder av tidigare kalkstensplatåer. Ancylusvallen, som påträffas inom större delen av de västra partierna av området, varierar en hel del såväl beträffande höjden som bredden, men är för det mesta 15-20 m bred och 2,5-3,5 m hög. Mätt från öster är dock höjden vanligtvis betydligt mera blygsam, vilket visar att den avlagrats mot en kam i berget på en approximativ 40 m-nivå

Redan i det angränsande området i söder (59) diskuteras en isälvsavlagring med fortsättning här. Den

löper från Etebols mot nordnordost upp till strax sydväst om Lundbjärs i en måttligt välutbildad form. Den är i själva verket mycket svår att se begränsningarna på gentemot omgivande strandsediment, och det är inte omöjligt att den i sin helhet är ett sådant i sin nuvarande form.

Öster om landsvägen finns längs hela sträckan en omkring 3,5 m hög slänt, som åtminstone bitvis avslutas med en låg rygg, vilken emellertid ligger i nivå med terrängen i öster. Från Lundbjärs mot nordost finns en låg rygg utbildad, men den minskar sedan och försvinner nästan för att åter dyka upp vid Skomakre, där den överkorsas av vägen till Kinner. Den är där ganska låg och flack.

Väster om Lundbjärs finns det en mycket framträdande kulle, som höjer sig 8-9 m över omgivningarna i norr, och som har en brant sluttning där. Sluttningens branthet minskar mot nordost och är vid Nygranne inte mer än 2 m hög.

Vid Lummelunda märks avlagringen bäst på en kulle där kyrkan anlagts.

Mellan isälvsavlagringen och Ancylusvallen finns det en del strandavlagringar, som i söder är grusrika till stor del, men som i nordost består av främst finkorniga sediment. Vid Kambs finns det en 20-30 m bred, svagt välvd rygg på vägens östra sida, skild från slänten i öster av en grund sänka. Vid Lundbjärs avslutas strandavlagringen med en c:a 1,5 m hög slänt. Mot nordnordost är den västra delen utbildad som en låg vall.

Strandavlagringen nordost om Skomakre har till övervägande delen finkornigt material i ytan, på sina ställen emellertid med inblandning av grövre och ganska kantiga partiklar. Dessa skulle kunna härröra från underlagrande morän och tyder i så fall på att ackumulationen är förhållandevis grund. Framför allt finns det rikligt med sådana partiklar vid (det västra) Niome på åkrarna. Söder om Niome finns låga ryggar på ett par ställen med ett material som nästan helt består av sand och sten. Det västra av de grusförande stråken saknar vallform i den södra delen, men nordväst om det skärande diket börjar en 1,5-2 m hög vall, som är omkring 50 m bred, och som fortsätter mot Kinner och där övergår i den rygg som isälvsavlagringen bildar (och som är streck- och punkt-markerad på kartan). Även i det höjddparti som utmärkes av 50-m-kurvan väster om Niome består materialet till stor del av grova fraktioner.

Vid Burge vidtar alltså det som skulle kunna vara en isälvsavlagring. Den är där låg och svagt välvd. Sydost om Burge ser man ett par isolerade ringar i höjddkurvan. De markerar några låga kullar, som består av sand och mo mest, men med inblandning av grus och sten.

Morfologiskt är denna avlagring diffus och märks inte särskilt väl i landskapet, vilket är vanligt för de flesta av de isälvsavlagringar som finns upptagna på den geologiska kartan. Den nordöstra begränsningen är den som är mest markerad, vilket också tillhör mönstret i detta avsnitt av Gotland. I nordväst föreligger visserligen en kraftig nivåskillnad, men den är utan tvivel betingad av att ackumulationen hamnat på klippavsats. Normalt är skillnaden på västra sidan betydligt

mindre än de c:a 8 meter som uppskattats här, snarast 3-3,5 m. Mot väster sänker sig terrängen gärna i avsatser.

Vid Licknatte vidgar avlagringen sig väsentligt. Begränsningarna är dock fortfarande diffusa, och den höjer sig omkring 3,5 m över omgivningarna. Mitt inne i ackumulationen finns ett par myrsänkor, som underlagras av sandiga-moiga kornstorlekar. Den södra och sydvästra begränsningen är till stora delar diffus och ganska oregelbunden där den kan följas. Ett par "uddar" löper ut mot söder i form av ett par tydligt framträdande ryggar, av vilka den c:a 0,5 km väster om I i Tystebols har en höjd av c:a 3,5 m mätt från väster och en bredd av 100-150 m vid basen. En ryggbildning av betydligt mindre format sträcker sig även från Stenkyrka skola i riktning mot fotbollsplanen i sydväst.

Avlagringens utbuktning vid Stenkyrka har runt ytterkanten en bred vallform, som höjer sig 2,5-3 m över omgivningen. Myrsänkorna på vallen ligger 1,5-2 m lägre än krönlinsen.

Den återstående delen av isälvsavlagringen begränsas mot öster vid Tystebols av en flack sluttning som är omkring 2 m hög. Även den utskjutande delen mot sydsydväst har flacka sluttningar. Nordnordost om Tystebols finns på ömse sidor om vägen breda, mjukt välvda ryggar. Mot nordväst följer en grund sänka, och sedan kommer en endast bitvis markerad rygg, som är 1,5-2 m hög. Mot nordost försvinner denna och ersätts av sluttningen från avlagringens högsta delar. Denna är ytterst flack, vilket kan studeras på den odling som ligger inne i skogen. Längre mot nordost har isälvsavlagringen en begränsning mot sydost med en höjd c:a

c:a 2 m. Den smala utskjutande delen av ackumulatio-
nen utgörs av en c:a 3,5 m brant slänt. Ovanför denna
slänt kommer ytterligare en avsats som är 1,5-2 m hög.
Den först omtalade slänten fortsätter mot nordväst och
sedan mot sydväst förbi Broungs och Kvle. På denna
sistnämnda sträcka har avlagringen en tämligen oregel-
bunden begränsning, och här förekommer bland annat ett
par ryggar med mellanliggande blöta sänkor. Den centra-
la delen av avlagringen markeras av en slänt mot vägen
i sydväst. Efter att här ha haft en nordvästlig-syd-
ostlig riktning får den strax öster om kyrkan en nord-
ostlig-sydvästlig riktning.

De återstående strandavlagringarna innehåller ett blan-
dat material. De grövre fraktionerna förekommer dels
i strandvallsbildningar, dels i anslutning till avsats-
er i terrängen. Strandvallar finns främst nordväst
om den smala delen av isälvsavlagringen om sydväst.
En bred och upp till 2,5 m hög vall finns dessutom
nordost om Tystebols. De finkorniga strandavlagringar-
na förefaller mestadels vara grunda.

Blockräkning i "isälvsavlagringen" 750 å nordväst om
Gräne: Kalksten 62 %, granit/gnejs 18 %, sandsten 18 %,
porfyr 2 %.

Vid Bruthagstorpet: Kalksten 76 %, granit/gnejs 12 %, sandsten 10 %, grönsten 1 %.

I strandavlagringen 250 m nordväst om Björkume: Kalk-
sten 78 %, granit/gnejs 10 %, sandsten 10 %, porfyr 1
%, grönsten 1 %.

I isälvsavlagringen 750 m nordnordväst om Stenkyrka
kyrka: Kalksten 60 %, granit/gnejs 21 %, porfyr 5 %, grönsten 1 %.

Vegetation. - Tall-granskog övervägen men med bitvisa inslag av ek, ask, björk, asp, hassel, en, slån, hagtorn m.fl.

Bebyggelse och vägar. - Över 50 % av arealen är odlad mark eller öppna betesmarker. Vägen Visby-Kappelshamn och Stenkyrka-Tingstäde utgör de viktiga förbindelselederna. Ett rikt förgrenat nät småvägar förekommer. Bebyggelsen är tätast vid de båda kyrkorna, Lummelunda och Stenkyrka samt utefter vägen Visby-Kappelshamn. Tämligen riklig fritidsbebyggelse förekommer omkring Nyhamns fiskeläge.

Fornlämningar. - Området är inte extremt rikt på fornlämningar. De som finns koncentrerar sig till tre avsnitt, nämligen ett vid kusten vid Lummelunda, ett norr och söder om Sorby och ett i Stenkyrkaområdet.

Fornfunda bebyggelserester finns vid Lummelunda (4 st), norr om Etebols, väster om Etebols vid kusten, öster om (det östra) Niome, norr om Broungs. Stensträngar finns nordost om Broungs. Ytterligare husgrunder finner man söder om Gräne.

En koncentration av gravfält finns väster om Lummelunda. I övrigt ligger gravarna i anslutning till husgrunderna.

Grusbrytning. - Ett stort antal grustäkter finns, varav de största ligger väster om Lundbjärs, respektive Björkume. Vid Nyhamn finns flera små gropar i strandkanten. Ett större tag finns sydost om Nyhamn. Flera gropar finns vid Burge och Bruthagstorpet. Nordväst om Niome finns det ett par tag. Många gropar finns nordväst och nordost om Stenkyrka.

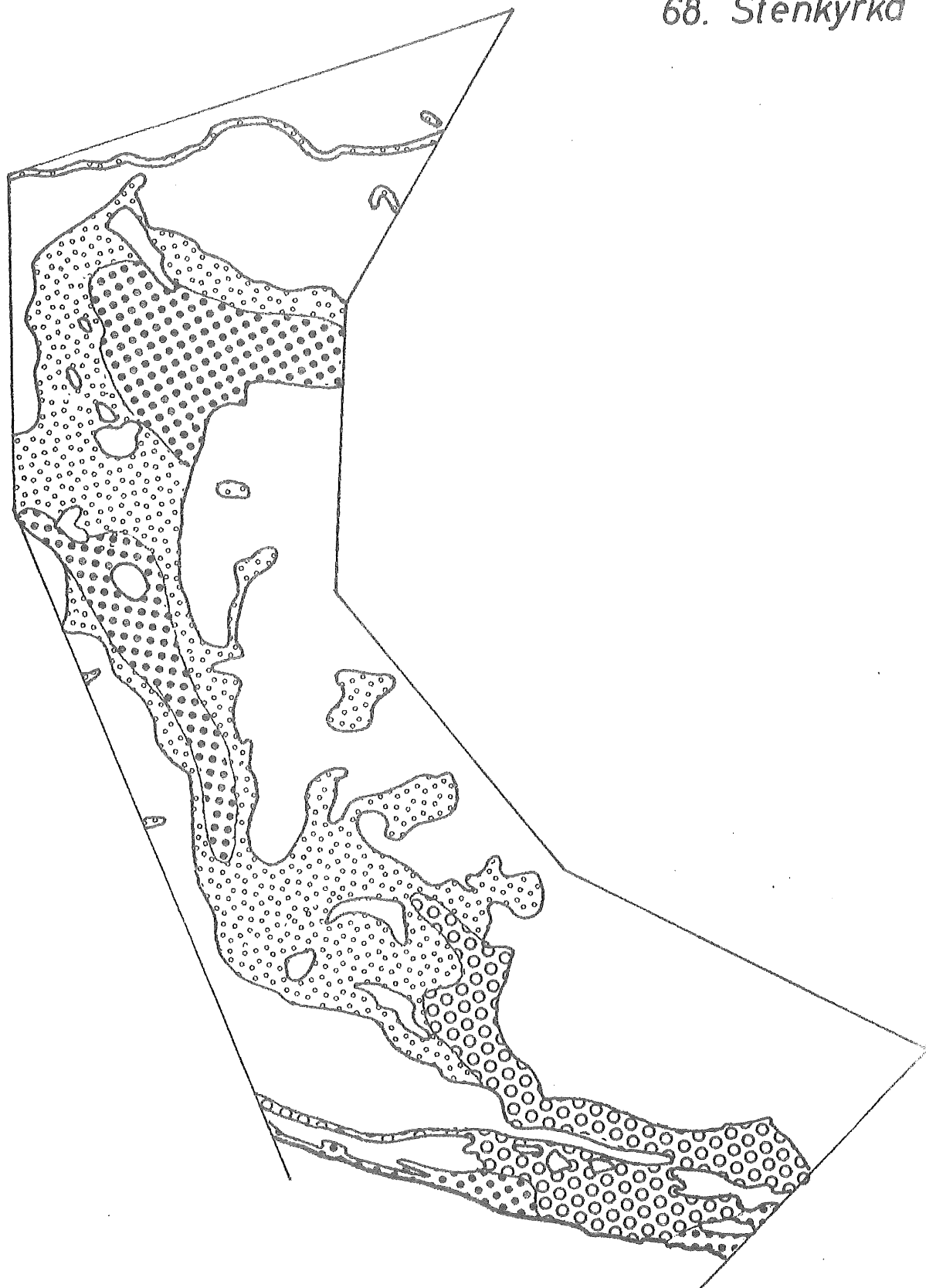
Klassificering. - Trots de ingrepp som väsentligen har förstört och stört avlagringarna vid Nyhamn bör en ordentlig landskapsvårdsplan göras upp där, med sikte på att rädda vad som återstår av de både berggrundsmässiga och strandvallsmorfologiska företeelser som finns där. Tillsammans med det angränsande området i sydväst och klinten i nordost ger de en miljö med mycket stora vetenskapliga värden. Klass 1 och klass 2 föreslås enligt markeringar på kartan. För avsnittet upp till Lusklint och norrut föreslås klass 1. För Ancylusvallen föreslås klass 2. Avlagringarna från Etebols till Nygranne-Lummelunda-Kinner har ett sådant läge i landskapet att klass 2 föreslås. Det utomordentligt vackra området öster om Stenkyrka klass 1. Samma förslag, klass 1, för det geologiskt välutbildade och landskapligt dominerande avsnittet Björkume-Austergårds. I övrigt klass 3.

De delar av området som ges klass 3 har, tillsammans med de massor som frigörs vid efterbehandlingen av Nyhamn-avsnittet, stora mängder grus av betydelse utanför den lokala grusförsörjningen.

68. Stenkyrka

68. Stenkyrka

69. LICKERSHAMN

Områdets omfattning. - Snipan-Ekebys-Blindhagen-Storbrut-Stenkyrkehuk-Stuklint-Snipan.

Beskrivning. - Området domineras starkt av närheten till kusten, och klintmorfologin är det mest utmärkande draget i landskapet.

Från Storbrut fortsätter det storslagna klintsystemet mot nordost. Klintfoten ligger över stora sträckor direkt i vattenbrynet. Undantagen är Allstädar och Lickershamn. I Lickershamn buktar klinten in i en vik åt land, och längst in i denna vik finns praktiskt taget inga spår av någon klintsträckning. Klinten är ofta utbildad med avsatser på olika nivåer och den sticker ut uddar från kustlinjen på några ställen. Lodräta partier omväxlar med branta, skogklädda slänter.

Inne i Lickerhamnsvikens "land-delar" är raukar vanliga, och två magnifika raukburgar förekommer. Den mest kända rauken är Jungfrun.

Där klinten inte stupar rakt ned i vattnet har oftast några strandvallar utbildats. Sådana förekommer också där klinten uppdelats i avsatser.

Mycket vackra strandvallslandskap har utbildats vid Allstädar samt i Lickershamnsviken.

Innanför klinten är ytgestaltningen ganska oregelbunden, där moräntäckta ytor omväxlar med hällmarkspartier och enstaka strandvallar, som emellertid blir mycket landskapsdominerande där de förekommer.

Ancylusvallen är den isolerade, smala materialsträng som löper från Storbrut i nordostlig riktning till Vale och Sudergårds. Närmast Storbrut har den en bredd av 15-20 m och en höjd från väster om 2-2,5 m eller mera, upp till 3,5 m. Från söder eller öster blir den väsentligt lägre, någon meter, vilket tyder på att den lokaliseras till någon tidigare befintlig terrängform i berggrundens yta. Vallens utbildning är tämligen likartad över stora avsnitt, i varje fall till Stenkyrkehuksvägen. Där förekommer flera vallar i ett mindre system. De ingående vallarna är inte så stora där som i övrigt längs vallsträckan, men de är ändå mycket tydliga i landskapet. Från detta parti och upp mot Vale återtar vallen sin tidigare utbildning men med en mycket tydlig nordlig begränsning. Öster om Vale ändrar vallen karaktär och blir symmetrisk och får ett tämligen grovt material i ytan, grus och sten. Mellanmassan är moig-sandig.

Öster om Vale har den geologiska kartan en liten isälvsavlagring. Den är endast topografiskt framträdande i de sydöstra delarna, där strandvallsliknande ryggar förekommer. Antagligen är den inte något annat än en utvidgning av Ancylusvallen, i varje fall i sin nuvarande form.

Öster om denna utvidgning fortsätter Ancylusvallen med en bredd som varierar mellan 50 och 100 m, vilket inte framgår av kartan, och med en ganska blygsam höjd, 1-1,5 m. Någon sammanhängande, tydlig vallform förekommer inte, utan istället ligger det en rad låga kullar och korta ryggar där med svackor emellan. Materialet är övervägande finkornigt. Den bredaste delen finner man närmast Sudergårds, som ligger uppe på ett höjdstårk i landskapet och som höjer sig några meter över

Ancylusgränsen. Vid Grausne är vallformen illa utbildad, och det är den mot nordväst vettande sidan som märks som en markerad slänt upp från sänkan i sydost. Ytterligare mot nordost har vällen blivit tydligare, men den är inte sammanhängande längre, och längst i nordost är den utomordentligt svår att följa.

I anslutning till vägkorset vid Grausne finns en rutmarkerad "korv" på kartan, orienterad i sydväst-nordost. Den har angivits ha isälvsursprung. Den bildar en bred och flack rygg i landskapet. I resterna av ett parti av den i grustaget väster om St. Bjärs består materialet av mo, sand och fingrus. Det är emellertid endast formationens flanker som återstår att studera där.

Väster om denna ackumulation finner man ett mycket vackert dynlandskap med upp till 5 m höga ryggar. Längre mot nordväst vidtar strandavlagringar, som avsnittsvis uppvisar moiga-sandiga material och avsnittsvis dessa med inlagring av grus och sten. De sistnämnda fraktionerna utgör en betydande del av materialet i strandvallarna under klinten öster om Lickershamn liksom i de strandnära vallarna därutanför. Nedanför klinten med fornborgen sydost om Lickershamn (den västra av de båda fornborgarna där) finner man närmast vägen ett grusigt-stenigt material, som på sluttningen nedanför klinten överlagras av bleke. Mot öster blir materialet finkornigare för att slutligen bestå av nästan uteslutande moiga-sandiga partiklar. Även här täcks materialen avsnittsvis med bleke.

Från St. Bjärs sträcker sig en strandavlagring mot söder med ett par treda ryggbildningar i ytan och med

ett material som består av mo, sand och grus. En grusförande avlagring finns även omkring 1 km nordost om St. Bjärs. Denna har en utsträckning av c:a 300 meter och ligger i nordost-sydväst.

Blockräkning: i "isälvsavlagringen" nordost om Vale: 87 % kalksten, granit/gnejs 5 %, sandsten 4 %, porfyr 4 %.

Vegetation. - Tall- och granskog. Idegran, t.ex. vid Allstädar. Stora ytor med hällmarkstallskog.

Bebyggelse och vägar. - Skogklädda marker övervägar. Den odlade bygden finner man dels vid Vale, dels i Lickershamnsvikens kustnära delar och dels vid Sudergårds-St.Bjärs. Bebyggelsen är således gles. Fritidsbebyggelse i avsevärd omfattning förekommer (tyvärr) vid Allstädar, Stenkyrkehuk samt i Lickershamnsviken.

Ett stycke av vägen Visby-Kappelshamn drar igenom områdets sydöstra delar. Vägnätet är annars inte särskilt tätt.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är inte överväldigande rikt. Det knyter sig med ett undantag till den bestående bygden. Två grupper husgrunder finns således vid Vale och en sydost om St. Bjärs. Av impedimentformerna att döma i fälten nordost om Garde finns där stensträngar. Tre fornborgar finns på klintpartier i Lickershamnsvikens inre del. I Utskogen finns en rik husgrundsbygd med åtföljande gravar. Gravarna finns även i övrigt i förbindelse med husgrundsgrupperna.

Grusbrytning. - Mindre grusmängder har brutits i Ancylusvallen intill vägen till Stenkyrkehuk, i "isälvs-

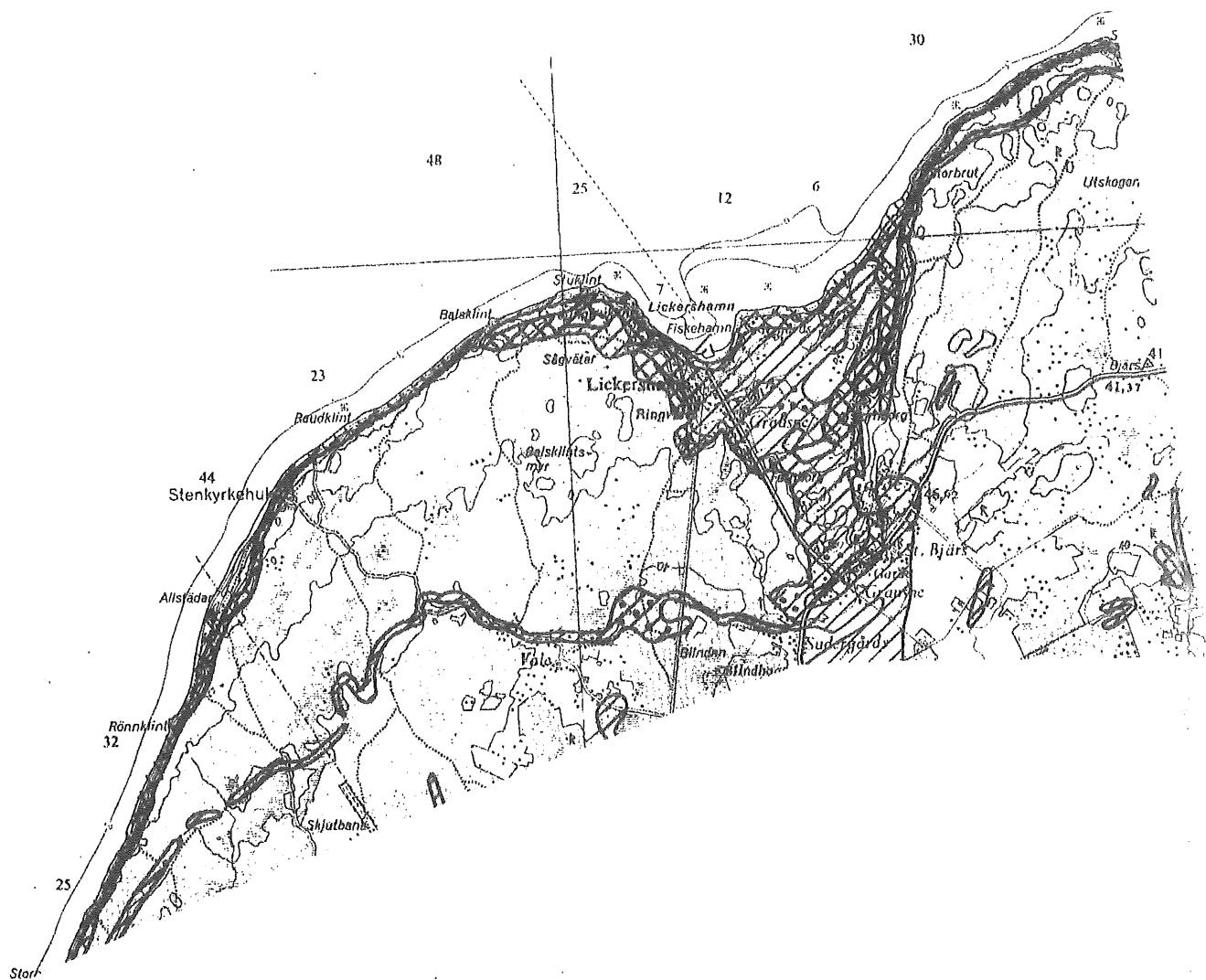
avlagringen" öster om Vale, på flera ställen intill stranden vid Lickershamn, nära vägkorset vid Grausne, väster om St. Bjärs samt i strandsedimenten 1 km nordost om St. Bjärs.

Klassificering. - Hela kustzonen och Lickerhamnsviken fram till väg 149 klass 1 på grund av vetenskapliga värden och i kombination med sociala naturvårdssynpunkter.

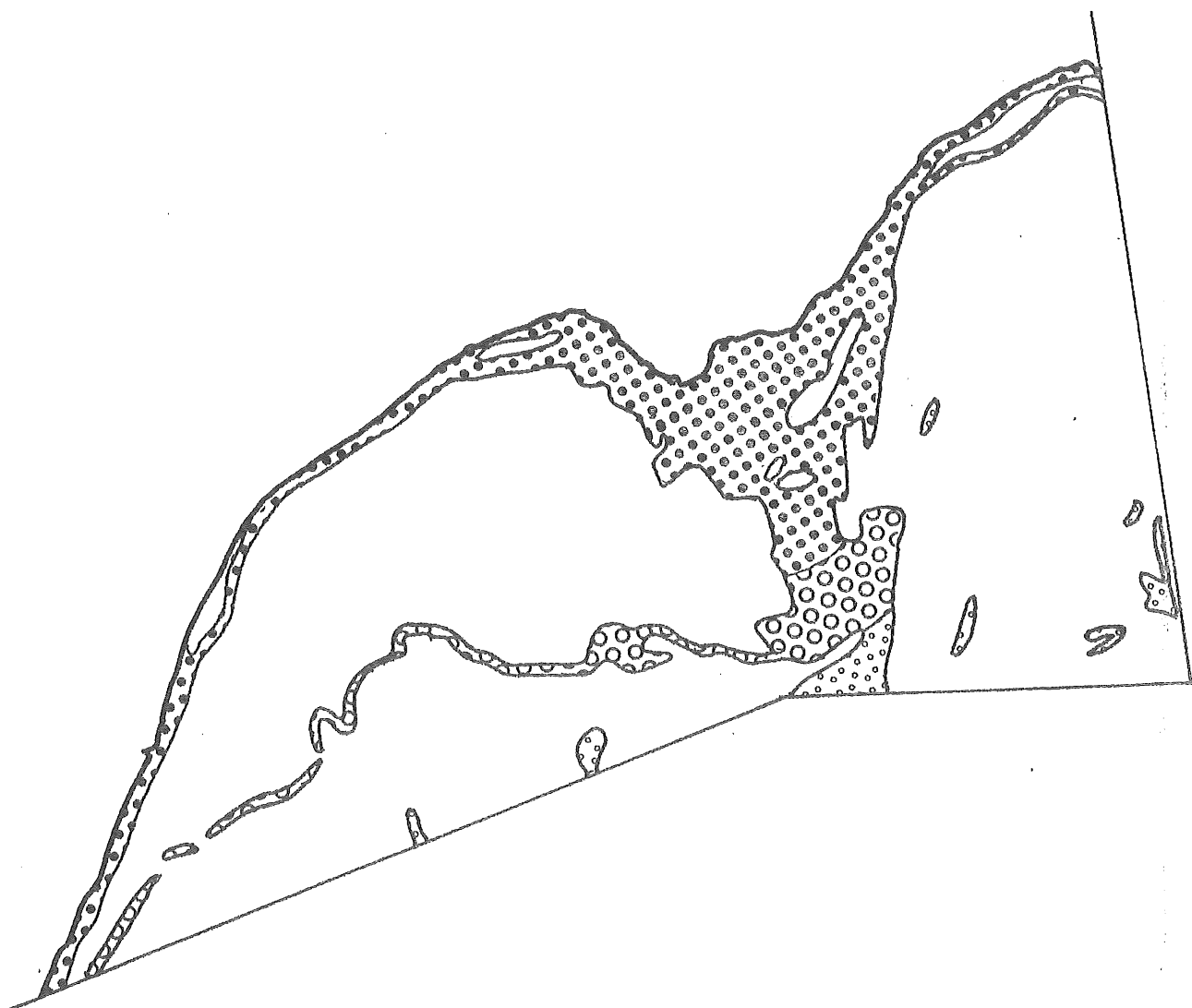
Ancylusvallen i sydväst klass 2. Avsnittet omkring vägkorset klass 2. I övrigt klass 3.

Området kan få begränsad betydelse för lokal grusproduktion och -konsumtion.

69. Lickershamn

69. Lickershamn

70. IRE

Områdets omfattning. - Svarthäll-Tibbles-Austers-Rosarve-Bryor-Ekebys-Snipan-Svarthäll.

Beskrivning. - Området karakteriseras främst av det flacka låglandsstråk som bryter in i den höga kalkstensplatån på bred front från Ireviken över Ellinghems myr till Tingstäde träsk och Hejnum, en parallellbildning till Kappelshamnsviken-Lärbro-dalen och Fårösund. På flankerna, som här endast finns med i de nordliga delarna, ligger kalkstensplatån som begränsning.

Från Snipan fortsätter den storslagna, höga klinten mot sydost, avbruten av branta sluttningar bitvis, där högre vegetation fått fäste: örtrika, ljuskrävande samhällen vanligen. Vid Irevik buktar klinten in på liknande sätt som i Lickershamn, och den fortsätter på sätt och vis förbi Tingstäde till Hejnum och Bäl med kalkstensplatån öster om Fole som synbar förbindelse-länk. På östra sidan om sänkan kommer Hejnum hållar, File hajdar och Forsvidar att begränsa den, och den fortsätter sedan upp utmed Irevikens östsida till Svarthäll och vidare mot nordost utefter kusten.

I den östra delen av inbuktningen är klinten till en början låg inom området men tilltar i Höjd mot nordnordost.

Inne i sänkan finns, liksom i Lickershamnsvikens innersta delar, ett flygsandsfält med dyner, som vanligen har oregelbundna former, men där också ryggar med hästskoform förekommer, och där många ytformer har fått betydande dimensioner.

Närmast stranden finns kraftig inblandning av sten och grus i den moiga-sandiga mellanmassan med störst frekvens grovmaterial i de västra delarna. På en meters djup tilltar halten grovmaterial (t.ex. vid Svarthäll).

Innanför klintbildningarna är berggrunden mycket oregelbunden med talrika avsatser, ryggar, kullar och sänkor. I anslutning till dessa förekommer en del strandmaterial.

Uppe på höjderna på sänkans flanker finns också en del flygsand, ibland i form av oregelbundna dynbildningar.

Ancylusvallen följer till en början kusten, som den gjort längst i norr även inom område 69, men den viker sedan av mot sydsydväst och följer där sänkans västra begränsning. Den har en mycket växlande utformning i den oregelbundna berggrundsterrängen. Den har ibland en tydlig vallform och blir då maximalt 3,5 m hög och 30-40 m bred, men den saknas ibland och är ibland vidgad till flackare områden utan tydliga ytformer.

Förutom de nämnda avlagringarna vid Irevik förekommer det inom hällmarksområdena österut en del strandavlagringar, i regel av mycket begränsad omfattning. Överytan är för det mesta flack utan markerade ryggbildningar, och de jorddjup som kunnat uppskattas har i regel inte överstigit 1 m. Vid Ellinghems ödekyrka finns det enligt den geologiska kartan finkorniga sediment, som ej har kunnat återfinnas vid inventeringen. Vid Gullauser finns ett par finkorniga strandavlagringar.

Vegetation. - Tall- och granskog, i fuktiga lägen uppblandad med lövträd, till exempel inom Ireåns vatten-system. I de östligaste områdesdelarna finns hällmarkstallskog.

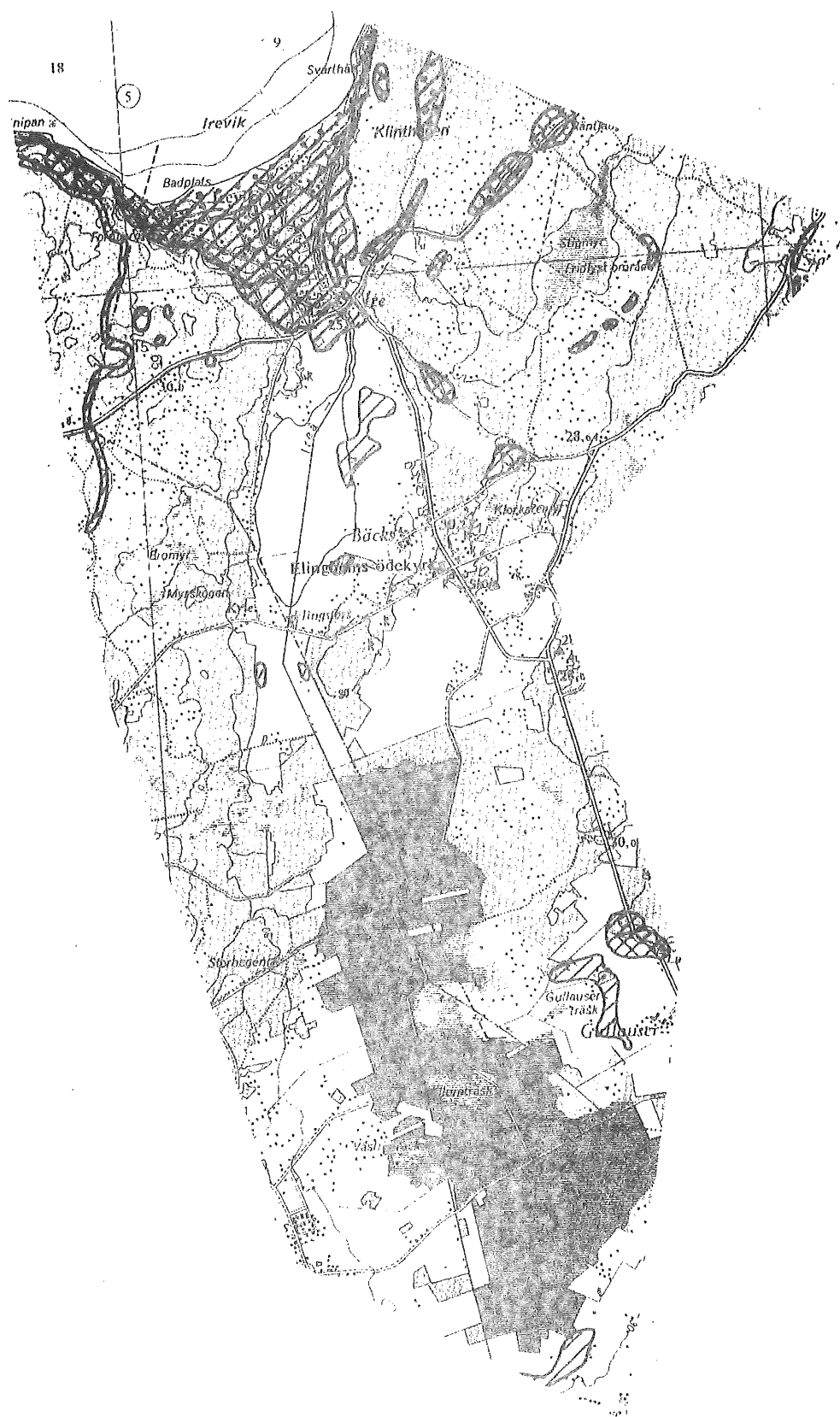
Bebyggelse och vägar. - Den övervägande delen av området kan karakteriseras som öppet landskap, varvid den sent utökade Ellinghems myr ingår under detta begrepp liksom de glesaste hållmarkstallskogarna. Odla- de bygder finns vid Ire, runt Ellinghems ödekyrka och omramande Ellinghems myr i söder. I norra delen av området korsas det av vägen Visby-Kappelshamn. I övrigt är vägnätet måttligt tätt.

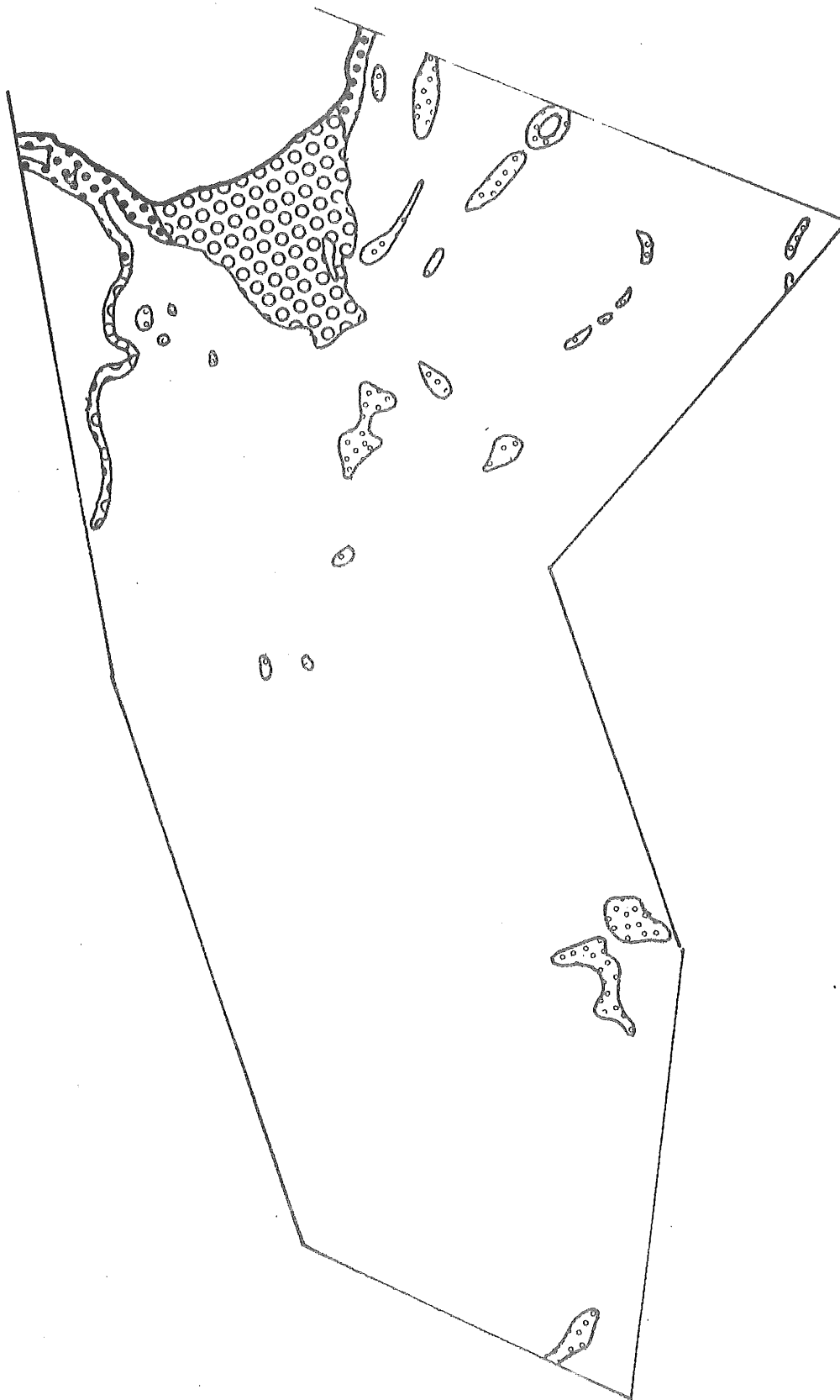
Fornlämningar. - Två fornborgar finns i Ireviken. Forntida bebyggelse har legat nordost och sydväst om Ire, och ett stort antal husgrunder finns omkring Ellinghems ödekyrka. Gravarna grupperar sig kring resterna efter den forntida bebyggelsen.

Grusbrytning. - Sådan har förekommit i strandavlagringarna vid Ireviken intill Ireåns mynning och norr respektive söder om Svarthäll, vidare i Ancylusvallen norr om väg 149, i strandavlagringen 1 km nordost om Bäck samt 300-400 m nordväst om Ire.

Klassificering. - Strandpartierna, inklusive Ancylusvallen fram till den västra fornborgen i Ireviken klass 1. Ireviken bedöms i sin helhet med klass 2, mest beroende på att så stor byggnadsverksamhet och täktverksamhet har inverkat på terrängens helhetsintryck. Hade området varit orört skulle definitivt klass 1 föreslagits. Området kring Svarthäll är så viktigt både ur vetenskaplig och landskaplig synpunkt att klass 1 måste ifrågakomma. Ancylusvallen klass 2.

Området har begränsad betydelse för täkt av sand för exempelvis vintersandning av vägarna. Någon roll inom den regionala grusförsörjningen kommer området icke att spela.

71. FORSVIDAR

Områdets omfattning. - Tibbles-Tängelgårde-Gahns ödekyrka-2 km öster om Norrbys-Ronkelsmyr-Rosarve-Austers-Tibbles.

Beskrivning. - Området är flackt och uppvisar en sakta höjning av nivåerna från nordost mot sydväst. Det uppvisar dock en del oregelbundenheter: låga kullar och små branter, där berggrunden framträder. Stora avsnitt upptas av hällmarkstallskog, alvarliknande mark samt myrar och vätar. Grusiga eller sandiga avlagringar förekommer endast i ringa omfattning. På norra halvan av området finns Littorinavallen i några isolerade slingor. Den följer i stort sett 25-m-kurvan.

Norr om Ronkelsmyrens nordspets finns en som moränvall markerad bildning. Enligt den geologiska kartbladsbeskrivningen rör det sig om en radialmorän. Den är svår att följa i den södra sträckningen. Ytan intas av en del block.

Från Norrbys sträcker sig en förmodad isälvsavlagring mot nordnordost. Den är uppdelad i två partier. Den södra delen utgörs av en bred rygg, som först minskar i storlek och sedan dyker upp i den södra delen av huvudavlagringen. De högsta partierna har en del strandvallar utbildade. Norr om triangelpunkten smalnar ryggen av temporärt men buktar sedan ut mot öster och sydost. Avlagringens norra arm uppvisar inga topografiskt framträdande drag. Materialet där har emellertid kunnat studeras i en mindre grop i västra delen. Det är blandat, sand-sten.

Blockräkning i nordligaste delen av isälvsavlagringen: Kalksten 90 %, granit/gnejs 8 %, sandsten 2 %.

Vegetation. - Tall- och granskog med undervegetation av enbuskar och ljung i de torrare partierna. Stora områden är träskhedsartade.

Bebyggelse och vägar. - En liten del av området är odlad mark. Det gäller de nordöstra delarna, där också bebyggelsen ligger. Vägnätet är sparsamt utom i områdets yttre delar.

Fornlämningar. - Antalet fornlämningar är litet. En husgrund finns vid Splittemyr och ett par gravfält nordost om Suderbys i nordligaste delen. Ett gravfält finns vid Gammelhåjd.

Grusbrytning. - Mindre gruskvantiteter har utvunnits i isälvsavlagringen på ett par ställen.

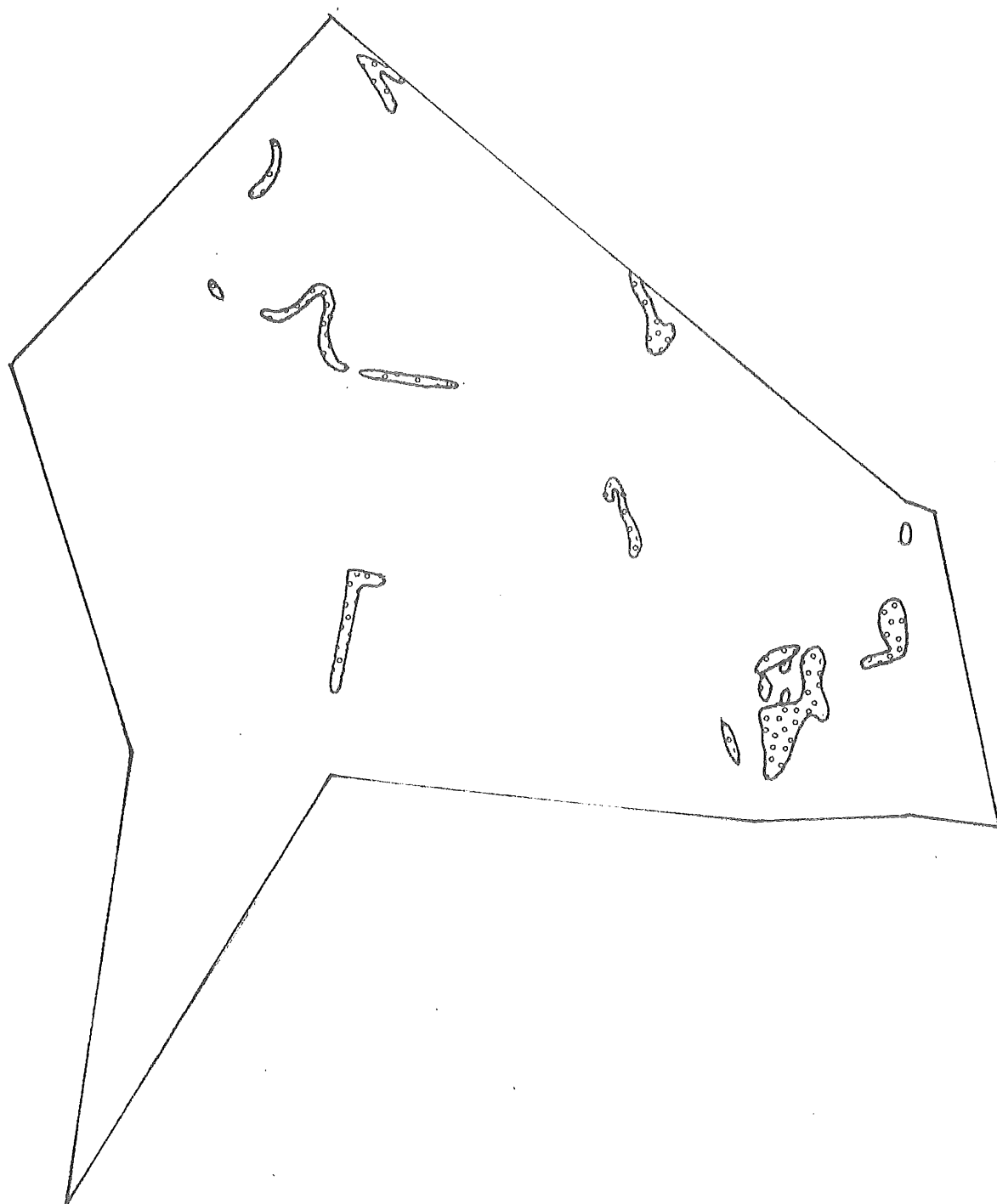
Klassificering. - Inga geologiskt märkvärdiga bildningar har påträffats; Klass 3.

Området saknar helt betydelse ur grusförsörjningssynpunkt.

71. Forsvidar

71. Forsvidar

72. LÄRBRO

Områdets omfattning. - Kappelshamnsvikens sydspets-Hoburgsmyr-L. Ire-Kajlungs-Norrbys-St. Banne-1 km väster om St. Banne-Ganns ödekyrka-Staplebacke-Kappelshamnsvikens sydspets.

Beskrivning. - Området kan grövt delas in i tre regioner, nämligen en västlig berggrundsplatå, Lärbro-dalen och en östlig berggrundsplatå. I stora drag karakteriseras det av flacka ytor. Övergångarna mellan dalstråket och platåerna på dess flanker är inte överväldigande väl markerade, och endast ett par ordentliga branter förekommer i gränsszonerna.

En sådan avsats finns öster om Lärbro kyrka, ungefär vid Högan, och därifrån sträcker den sig mot norr och övergår i en vacker klint efter omkring 1 km. Den fortsätter mot nordnordost till i höjd med St. Vikers.

Mot klinten har strandmaterial avlagrats i valliknande formationer, som delvis är grusförande. Littorinagränsen är utbildad som ett abrasionshak så långt som klinten räcker och är sedan en strandvall mot norr upp till storugnsvägen. Den är inte lika lätt att följa i terrängen som antyds på kartan och når maximalt en mäktighet av 1,5 m. Ofta är den lägre och vanligen 15-20 m bred.

Strandavlagringen i dalens botten som kommer in från Kappelshamnsviken utgörs av en finkornig bildning med falck överyta, som bitvis är vattensjuk. I väster begränsas denna avlagring av en sluttning upp emot den västra platådelen med grusigt material. Ofta finns vallar utbildade. Sådana finns även på den avlagring

som sträcker sig mot Ganns ödekyrka från Lärbro norra delar. Materialet i ackumulationen är väl skiktat med övervägande grus och sten med mo och sand som mellanmassa i en skärning som ligger väster om skjutbanan.

Den uppgivna isälvsavlagringen vid Lärbro är en flack bildning liksom strandavlagringen som gränsar till den i norr. I sin södra del är dock isälvsavlagringen formad som en bred, rundad rygg. Den finkorniga avlagringen i Lärbro-dalen söder och sydost om samhället består i huvudsak av mjäliga till molga sediment, vilka åtminstone bitvis överlagrar sand och annat grövre material. Vid Rangvide finns ansatser till grusigt material.

Avlagringen sydost om St. Källstäde liksom den vid Grindstugutomten består av mo och sand. Norr om Grindstugutomten blir den senare grusförande i anslutning till Ancyclusvallen där. Ancyclusvallen beskriver för övrigt två slingor i detta avsnitt, nämligen dels en mot sydväst, dels en mot nordnordväst. Den senare är särskilt vackert utbildad och speciellt i den östra slingan når vallen 15-25 m bredd och 1,5-2,5 m höjd. Den västra slingan är mera oregelbunden i sin utformning och varierar mellan 15-50 meter i bredden och blir knappt så hög som den andra. Inne mellan slingorna finner man en låg strandavlagring, och en snarlik påträffar man väster om dem.

Öster om Ancyclusvallen, upp mot Hoburgsmyr finner man ett alvar-parti.

Intill vägen mot Storugns återkommer Ancyclusvallen och bildar en topografiskt mycket framträdande ögla. Mot sydväst fortsätter vallformen med en höjd mätt från

nordväst om 3,5 m. Längre mot sydväst avtar Ancyclusvallen till 15-25 m bredd och 1,5 m höjd från att tidigare mätt mer än 50 m på bredden. Inne i slingan i sydväst finns ytterligare ett par avlagringar, av vilka den större är 50-100 m bred och 1-2 m hög. Den norra, mot norr löpande, delen av slingan är 15-40 m bred och 1,5-2,5 m hög. De grusiga avlagringar som enligt den geologiska kartan omger Ancyclusvallen torde vara ytterst begränsade, och de är i varje fall mycket svåra att följa eller upptäcka i terrängen. Väster om den sydvästra slingan finns det ett stort stenbrott.

Blockräkning i Ancyclusvallen sydväst om Hobursmyr:
Kalksten 91 %, granit/gnejs 4 %, sandsten 3 %, porfyr 2 %.

Blockräkning vid Skjutbanan nordväst om Lärbro: Kalksten 85 %, granit/gnejs 10 %, sandsten 4 %, porfyr 1 %.

Vegetation. - Tall-granskog överväger med dominerande tall på platådelarna och större inslag gran och lövträd inom det finkorniga avsnittet norr om Lärbro i dalen där. På alvarmark upp mot Hoburgsmyr förekommer rika en-bestånd.

Bebyggelse och vägar. - Det odlade landskapet upptar knappt hälften av arealen, men andelen öppen mark är väsentligt större till följd av existensen av ganska stora alvaravsnitt nordöst om Lärbro samt upp mot Hoburgsmyr. De stora vägarna berör endast i mindre utsträckning avlagringarna. Vägen Visby-Fårösund ligger centralt inom området; från Lärbro utgår vägen Lärbro-Kappelshamn samt Lärbro-Slite. Även i övrigt förekommer ett rikt förgrenat vägnät.

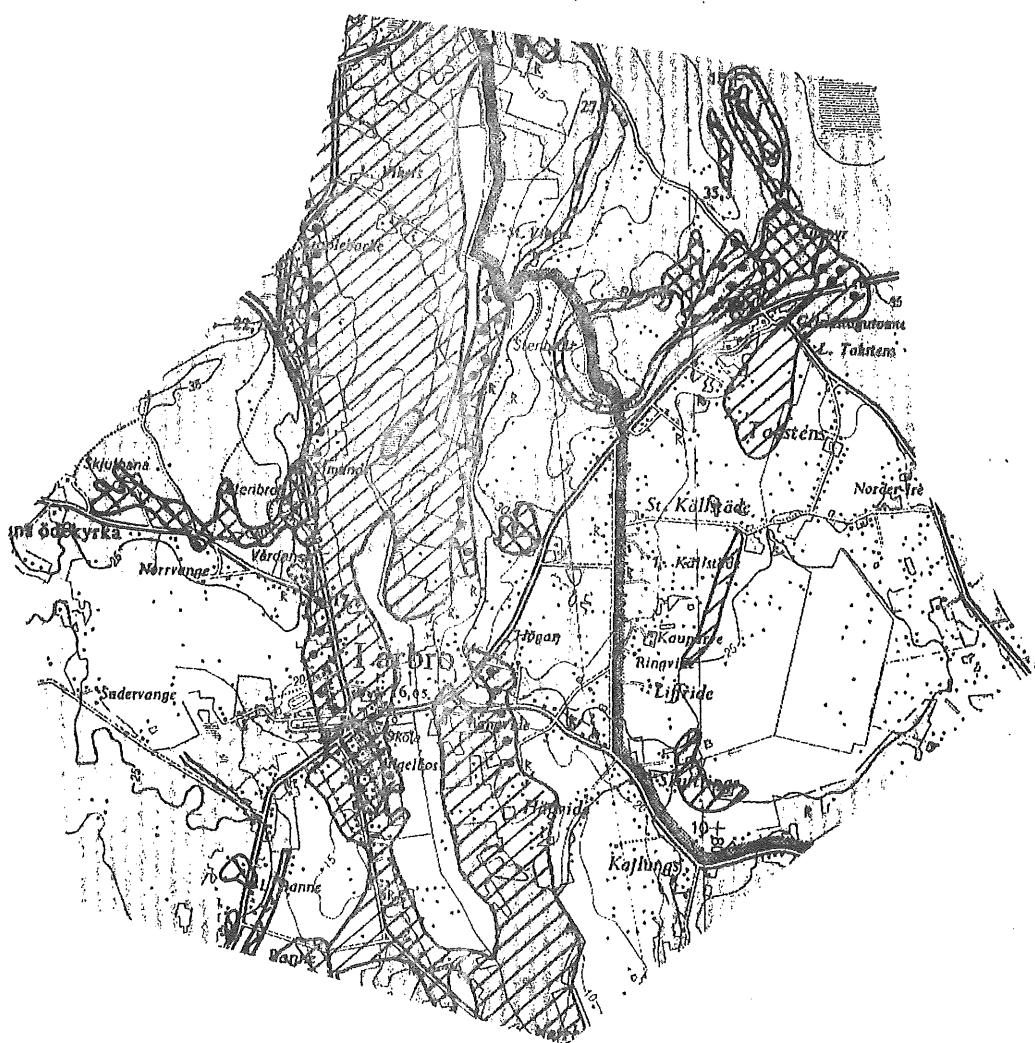
Fornlämningar. - Området kan utan vidare karakteriseras som ett av de fornlämningsrikaste på Gotland. Hushushgrundsggrupper finns belagda nordväst om Sudervange, nordväst om Högan, norr om Högvids, söder om Kajlungs, norr om St. Källstäde, väster om Takstens och väster och nordväst om St. Ire (på område 66). Stensträngar finns vid L. Banne och söder om Norder-Ire. Ett inte markerat avsnitt med sannolik hantverksbebyggelse från forntid finns i klinten nordväst om Lärbro. Stora mängder gravar, dels enstaka liggande, dels i gravfält samlade, finns både anslutna till de påträffade bebyggelseresterna, dels utanför dem. Praktiskt taget alla avlagringar är mer eller mindre "låsta" av fornlämningarna.

Grusbrytning. - Ett stort grustag finns i Ancyclusvallen sydväst om Hoburgsmyr. Andra täkter finns nordväst respektive väster om Grindstugutomten, vid skjutbanan nordväst om Lärbro. Mindre gropar har observerats vid Grindstugutomten och Staplebacke.

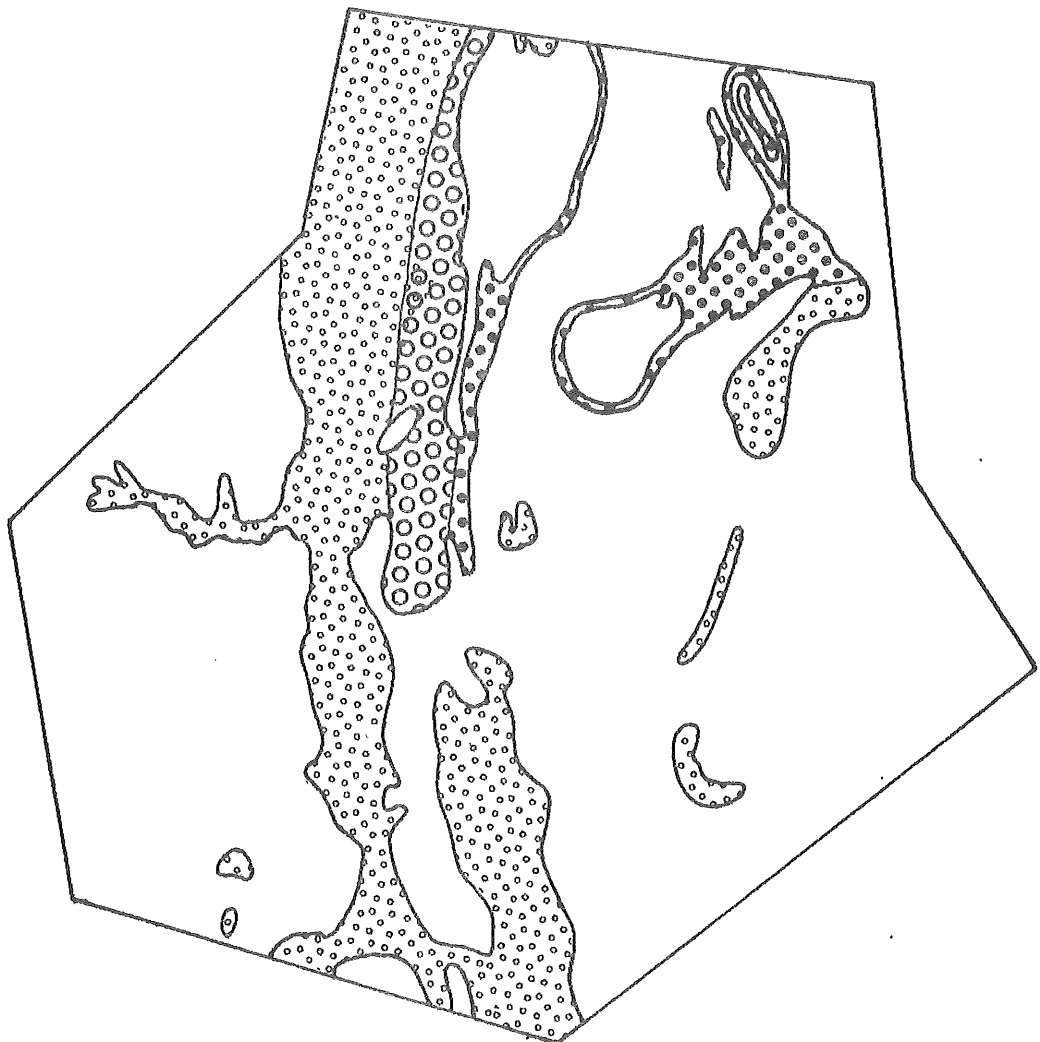
Klassificering. - Littorinavallen och Ancyclusvallenkomplexet nordost om Lärbro klass 1, på grund av dels vetenskapligt värde som vackra exempel på standvallslandskap på alvarmark, dels betydelse för landskapsutformningen. Den östra delen av tungan med finkorniga material från Kappelshamnsviken, klass 2 av landskapskäl. Återstoden klass 3.

I begränsad omfattning kan grusutvinning ske inom området. Den bedöms dock mestadels bli av husbehovskaraktär. Fornlämningsbeståndet gör att varje förfrågan om täktstillstånd i området måste avgöras i samråd med den aktikvariska myndigheten.

72. Lärbro

72. Lärbro

73. RUTE

Områdets omfattning. - 1,5 km ostsydost om Fleringe kyrka-1 km nordväst om Bunn-2 km nordost om Rute kyrka-Risungs-Valleviken-Norrgårdsholm-L. Ire-Norder Ire-Hoburgsmyr-Mölnersmyr-1,5 km ostsydost Fleringe kyrka.

Beskrivning. - Området kan indelas i två avsnitt: det ena är högt beläget och med stor procent mer eller mindre blottlagt berg i ytan, och det andra är lågt beläget, en bukt som når in från kusten i sydsydost, bildar Fardume träsk och intas av övervägande moränjordarter. Längst i öster finns en brant stigning från låglandet omkring träsket medan stigningen i väster sker mera odramatiskt. I de högre partierna har Ancyclusvallen utbildats sammanhängande över stora sträckor.

Strax öster om Hoburgsmyr bildar Ancyclusvallen en vidsträckt slinga. Norr om vägen har den västra delen en höjd av 2-3 m och en bredd av upp till 50 m. Längre mot norr avtar den i omfång, och ungefär rakt öster om Hoburgsmyr har den flackat ut med en 2-3 m hög slänt räknat från väster och norr, medan den ligger i nivå med marken inne i slingan. I den östra grenen norr om landsvägen återkommer vallen som där är 1,5 m hög och 25 m bred. Mitt i slingan ligger (rutmönstrad) en föregiven isälvsavlagring, grovt orienterad i nordost-sydväst. Längre mot öster finns ytterligare en isälvsavlagring. Ancyclusvallen har förbindelse med denna ackumulation, och där de åter skiljs söder om vägen når vallen en höjd av 3-4 m och en bredd av 50-60 m mätt från sydost. Vid Gåsmyr har den blivit genomgrävd i samband med dikningen av myren. Ett djupt, magnifikt dike som är stensatt, leder genom vallen där. Söder om Gåsmyr breddas vallen till en c:a 100 m bred avlag-

ring, samtidigt som höjden avtar till omkring 1 m. Strax före den tvära kröken i söder smalnar den på nytt av till 25-30 m samtidigt som höjden ökar till 1.5-2 m. Ungefär samma dimensioner har den återstående delen förbi Djupvät och fram till landsvägen. Höjden uppgår ibland till mellan 2 och 3 m, och bitvis förekommer ett par ryggar nästan parallellt.

Inom Ancylusvallsslingan ligger, som nämnts, en isälvsavlagring, som har större utbredning mot norr än vad kartbilden utvisar, uppskattningsvis uppfyllande hela ytan inom 45-meterskurvan. Från väster har avlagringen en höjd av c:a 4 m, uppdelad på två avsatser. Norr om vägen är avlagringen delad i två delar i form av två ryggar av likstor utbildning, åtskilda av en sänka. Den östra ryggen minskar i mäktighet och bredd snabbare än den västra, men de når ungefär lika långt mot norr. Även söder om vägen består avlagringen av flera ryggar (2-3 stycken) med den högsta i mitten eller mot väster. Den östra är lägre. Mot söder och sydost går ryggarna ihop till en med en bredd vid basen om c:a 40 m och med en maximihöjd av 4-4,5 m. Denna smala del har nästan getryggskaraktär, men övergår i sydost i en utbredd bildning med platt överyta.

Nordost om Gåsmyr följer så nästa isälvsavlagring, och i anslutning till den är Ancylusvallen utbildad. Mot öster får den en höjd över terrängen om 2-3 m mätt från söder. Den utgörs bitvis av 2 skilda ryggar, av vilka den nordliga är högst, och den gränsar i öster till Skoldrebacke, som är en platåartad bildning med ett par vallar på ytan. Dessa får betydande dimensioner, särskilt i den norra-östra delen och höjer sig c:a 5 m över avlagringens ytterpartier, som består av seri-

er av strandvallar med utåt periferin avtagande mäktigheter. Mot söder finns det en brant, sammanhängande sluttning från avlagringens högsta parti med en höjd av 10-12 m. Mot öster, från fornborgen räknat, blir sluttningen mot söder uppdelad i avsatser. Den översta av dessa, som borde motsvara själva isälvsavlagringens del, ligger betydligt lägre än i det tidigare beskrivna avsnittet. Materialet i ackumulationen har kunnat studeras i skärning och i ytan och varierar mellan sand och sten. Några särskilt grova partier medger observationerna inte att man urskiljer.

Ancylusvallen löper fram lägre än på isälvsavlagringens nivå och är 25-30 m bred och 1,5-2 m hög i denna slinga. Mot nordväst ökar höjden och uppgår där till 3,5 m som mest. Bredden varierar något, men den håller sig mellan 25 och 50 m. Vid landsvägen är den emellertid bredare, 75 m, och norr om den smalnar den av på nytt och är 15-30 m med en mäktighet av 1,5-25 m.

Nordväst om Rute kyrka ligger en annan isälvsavlagring (också rutmönstrad). Den har sin vackraste utbildning i delen närmast Ale, där den består av en bred, platt rygg med en höjd från söder räknat av c:a 3,5 m. Den övre delens ytterbegränsningar mot norr och söder upp-tas båda av låga strandvallar som gradvis minskar mot väster. Väster om Ale går den södra begränsningen i en mjuk båge mot nordväst och avtar alltmer i höjd i den riktningen. Den breda udden mot sydväst är svår att bekräfta existensen av, och likaså är den västra begränsningen av avlagringen mycket svår att fastställa i terrängen utan insats av reguljär karteringsmetodik. Stigen som går mot söder från landsvägen följer till en början en välmarkerad rygg, som emellertid successivt avtar mot söder.

På avlagringens norra del har Ancyclusgränsen en kraftigt markerad, ringformad utbildning, och utanför den högst belägna vallen finns det en del lägre placerade vallar, som dessutom är mindre.

Ännu längre mot norr kommer enligt den geologiska kartan ytterligare en kombinerad strandavlagring-isälvsbildning, där det är svårt att föreställa sig skälen för att skilja de båda delarna av ackumulationen åt genetiskt. I den norra och östra delen finns vackra strandvallspartier, som sträcker sig ända fram till landsvägen i söder. Mellan de skogbevuxna vallarna finner man ofta myrar i sänkorna, särskilt i den norra och den mellersta delen. På den senare finner man vallar i avsatser på sluttningen mot väster. Antalet vallar där är betydande. Även på ackumulationens västra delar förekommer vallar, dock ej så välutbildade.

Strax norr om Rutmyr ligger en avlagring som också karakteriserats som isälvsbildning. Den har sin mest markerade del parallellt med och öster om stigen. Där ligger det en 25-30 m bred och c:a 3,5 m hög, upptill avplanad, rygg. Från denna utgår mot öster och väster lägre bildningar med otydliga ytterbegränsningar. Att döma av observationer av ytjordarterna rör det sig om tämligen grova material i ackumulationen. Samma iakttagelse gäller de båda föregående bildningarna.

Söder om Rute finns ett par mindre formationer som tolkats som isälvsbildningar. Det gäller de båda rutmönstrade ackumulationerna norr om Risungstomt och vid Risungs. De är båda tämligen låga och har flack yta, Materialet i båda utgörs av sand-grus-sten i ytlagren.

Strandavlagringen som omger bildningen vid Risungs, och som sträcker sig från Rute ned mot Fardume träsk, har väsentligt mera finmaterial i ytan, men även inom denna förekommer partier med grövre material, till exempel mellan Risungs och Risungstomt. Vid Risungsbildningens norra del påträffades lera under ca 2 dm moigt material.

Från det odlade landskapet vid Risungs höjer sig terrängen österut med en brant sluttning i avsatser upp till 40-45 m-nivån, där en isälvsavlagring har markerats (rutmönstrad) från Sofieberg till Midbacken. Längs branten har Littorinagränsen markerats dels som abrasionshak, dels som strandvall i en nivå mellan 20 och 25 m. Ancylusvallen är också utbildad omkring detta höjddparti i en nivå på strax över 35 m, vilket är väl lågt med hänsyn till de för närvarande accepterade isobaserna för Ancylussjön i området. Beskrivningen tar emellertid inte hänsyn till detta.

Vid Talings löper vägen fram på en avsats som har en 7-8 m hög brant öster om sig. Branten börjar ungefär vid Risungs.

Uppe på isälvsavlagringens översta del förekommer en del strandvallar, vilket också är fallet utefter dess östra begränsning, som är brant och upp till 4 m i vertikalled. Isälvsavlagringens södra del består av ett antal strandvallsliknande ryggar med sin högsta del i öster. Isälvsavlagringens fortsättning mot norr är utbildad som tre separata ryggar, som markerats som strandsediment. De når en maximihöjd av 2,5 m, och bredden på varje rygg håller sig omkring 30-50 m. Den västra ryggen är den minsta.

Ryggarna löper samman i ett markerat höjdparti med nivåer över 50 m, där den högsta, ringformade delen har angivits som isälvsbildning omgiven av strandgrus något längre ned. Den inre delen består av ett stort antal strandvallar med en begränsning av 2,5-3 m inifrån räknat. Inne i ringen skjuter det ut en begränsning med 2,5-3 m höjd och varierande bredd på mellan 25 och 40 m. Strandvallar finns också på avlagringens fortsättning mot nordost, där terrängen är tämligen orolig genom berggrundens utformning. Längs den mot norr avsmalnande delen av ackumulationen har endast en enda vall utbildats.

Omkring detta parti har alltså en tämligen sammanhängande vall utbildats, som tolkats som Ancyclusvallen. I sydväst är den i stort sett 15-25 m bred och 2-2,5 m hög men kan avsnittsvis breddas till 50-60 m. Väster om St. Valle har den ungefär samma dimensioner som i sydväst men blir sedan lägre för att norr och väster om Risungs anta symmetrisk triangelform i genomskärning med höjder på 4-4,5 m och bredder på upp till 50 m. Den består där av övervägande grova material. Längre mot norr återfår den sin assymetriska form, men har fortfarande en höjd mätt från öster om 4 m. Närmare landsvägen i norr avtar höjden märkbart liksom bredden. Sydost-nordost om Rute kyrka är vallen ganska enhetligt utbildad, 25-30 m bred och 1,5-2,5 m bred i söder är den bitvis ganska symmetrisk i tvärsnittet.

Materialiakttagelser grundade på skärningsstudier: Väster om Gåsmyr finns övervägande grus och sten jämte något block och sandig mellanmassa i isälvsavlagringen; tydlig skiktning. Norr om Gåsmyr i isälvsavlagring/Ancyclusvall finns det sand-grus-sten. I Ancyclusvallen finner man skiktat material med sand och mo, grus och sten. I Skoldrebacka finns ett c:a 5 m djupt tag i

främst grus och sten med välutbildad skiktning. Särskilt välrepresenterad var fingrusfraktionen vid inventeringstillfället. Berggrunden kunde inte påträffas i skärningen. I isälvsavlagringen öster om Risungs finns det väl skiktat material av sand-grus och sten, ett material som även återfinnes i strandavlagringen mot nordost, där ökning av andelen grövre partiklar sker mot nordost. I Ancylusvallen i samma avsnitt finner man också grovt material, som för övrigt karakteriserar materialet i vallen inom hela den slinga som avsnittet vid Risungs tillhör. I Ancylusvallen närmast nordväst om Rute utgörs materialet av sand-grus-sten, där det grova materialet var mycket väl representerat.

Littorinavallen vid Fardume träsk är en grund och smal bildning, vanligen med ganska grovt material, i varje fall i ytan.

En blockräkning gjordes vid Skoldrebacke: Kalksten 99 %, granit/gnejs 1 %.

Vegetation. - Tall/gran-skog överväger. Inom områden med tunna jordtäcken ovanpå berget eller där detta mest är blottlagt dominerar tallen. I fuktigare stråk får man inslag med lövträd.

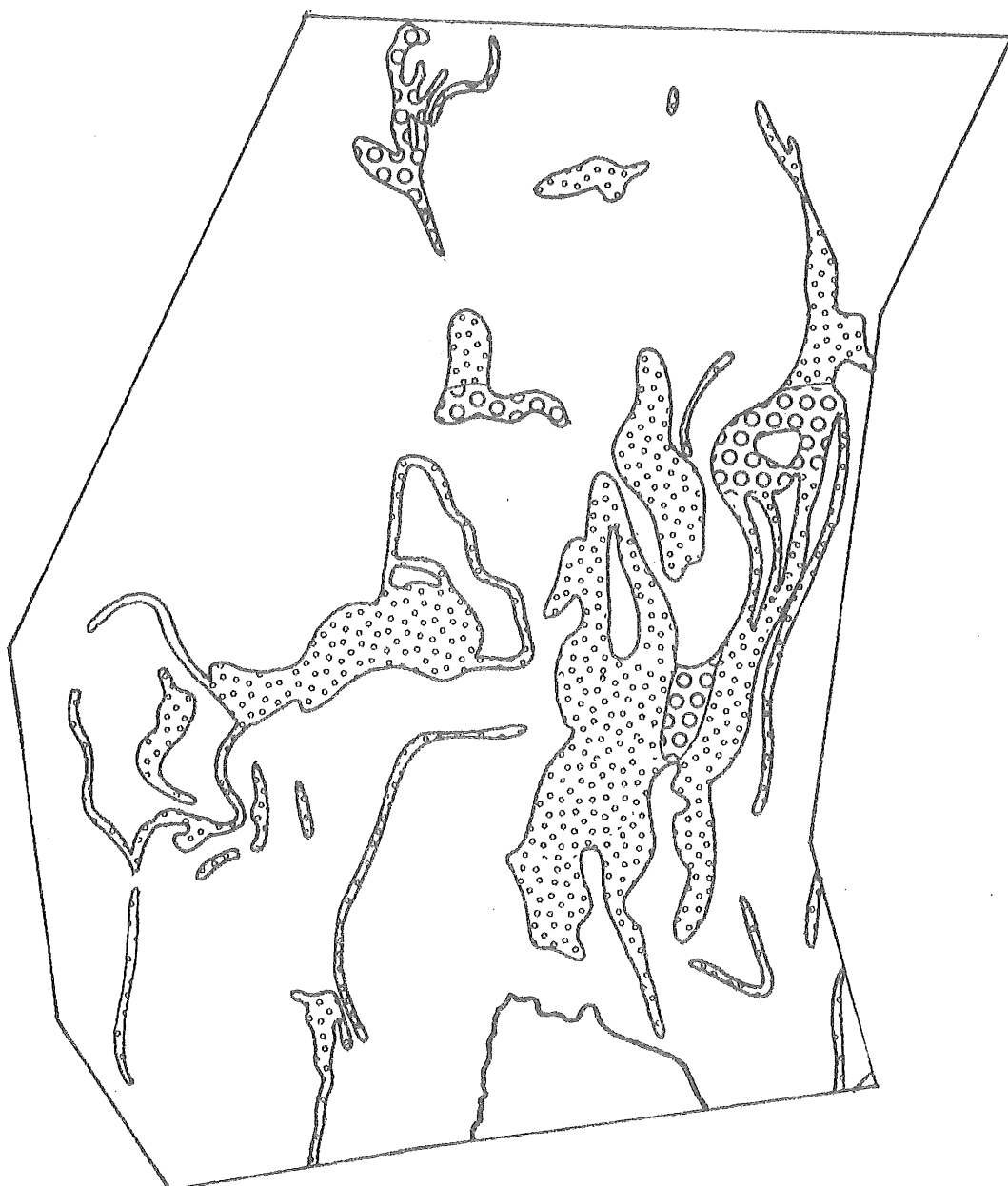
Bebyggelse och vägar. - Det är en mycket liten del av området som är odlad, nämligen området mellan Rute och Fardume träsk. Bebyggelsen ligger i anslutning till detta. Väg 148 löper diagonalt genom området, och det förekommer ytterligare större vägar korsande denna. Småvägnätet är glesare än genomsnittligt på ön.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är glest och berör inte avlagringarna i avgörande grad. Viktigast i det avseendet är fornborgen på Skoldrebacke som "låser" stora materialmängder. En grupp husgrunder finns registrerad, nämligen söder om Kauparve. De viktigaste anhopningarna gravar ligger vid Grindtorpet.

Grusbrytning. - Betydande materialutvinning har skett i avlagringarna vid Gåsmyr och Skoldrebacke, nordväst Rute, öst-sydost Risungs, vid Talings, strax öster om Rute k:a, nordväst St. Valle. Smågropar förekommer flerstädes.

Klassificering. - Skoldrebacke har sargats för illa för att längre motivera en hög skyddsklass, som annars utan tvivel borde åsatts den. De ur vetenskaplig synvinkel viktigaste parterna blir nu isälvssavlagringen nordväst om Rute där den södra delens vackra strandvallsbildningar motiverar klass 2. Samma beteckning ges den runda formationen omkring 50-m-kurvan öster om Rute k:a, klass 2, och västra delen av avlagringen vid Talings, klass 2. I övrigt föreslås klass 3.

Området har stora kvantiteter grus som bör kunna utnyttjas för produktion i betydande utsträckning. Det har betydelse för materialförsörjningen på hela norra Gotland och i synnerhet för Fårö. Bortsett från fornborgen på Skoldrebacke hindrar inte fornlämningarna att området tas i bruk för ändamålet. Det är till och med tänkbart att det skulle löna sig att bekosta undersökning och borttagande av fornborgen.

73. *Rute*

74. HALL

Områdets omfattning. - Hallshuk-Haukmyr-Tibbles-Svart-häll-Häftingsklint-Hasselriv-Harudden-Hallshuk.

Beskrivning. - Området karakteriseras dels av ett vackert klintlandskap vid kusten, dels av att de lösa avlagringarna täcker berggrunden mycket ofullständigt i de inre delarna.

Klinten är hög och brant i områdets södra och norra delar. Däremellan varierar klintens utformning och läge i förhållande till den nuvarande stranden. Vid Halls fiskeläge lämnar klinten stranden och antar en sydvästlig riktning. Den får nästan lodräta stup inne i landet i Jänneklinten, Grönbjärgsklinten och Norsklint och vanligtvis förekommer stora mängder rasmaterial vid klintfoten. Klinten försvinner sedan utefter ett avsnitt, men den återkommer strax väster om Gannarve, där den först har en nordvästlig, sedan rakt västlig och slutligen, vid Helendeskog, sydvästlig riktning. Klinten når stranden strax nordost om Häftingsklint.

I anslutning till inlandsklintarna förekommer omfattande strandavlagringar, och dessa har vanligen blivit utbildade i vackra vallsystem. Sådana avlagringar förekommer längs kusten från strax norr om Sigsarvestrand upp till Häftingsklint och från nordost om Häftingsklint till Halls huk. De vackraste systemen finner man i avsnittet Halls fiskeläge-Hasselriv. Mellan vallarna förekommer på många håll grunda myrkomplex.

Viktiga strandvallssystem finns även omkring Verkmyr, vid Norrbys, Hall och Hågvards. Mellan Hall och Norrbys i nordost påträffas flygsandsbildningar, en del i dynform.

Ancylusvallen ingår i strandvallslandskapet omkring Verkmyr. Den dominerar landskapet eftertryckligt, blir upp till 40 m bred och når höjder mellan 1,5 och 3 meter över omgivande terräng.

Söder om Verkmyr fortsätter avlagringarna att ha strandkaraktär och typiska strandsediment finns till exempel i ackumulationerna vid Tajnugs. Littorinagränsen har utbildats dels som klinthak, dels som strandvall inom området. Den varierar åtskilligt, då den är i vallform, och växlar mellan dryga 10 m och 40 m i bredd och mellan under metern och 3-4 m i höjd.

Isälvsavlagringen öster om Sigsarvestrand består av några ryggar, som bildar formationens yttre begränsning, och som omsluter en sänka i den nordvästra delen, där en myr har bildats. Utbildningen ger inget övertygande stöd för tanken att det verkligen skulle röra sig om en isälvsbildning.

Blockräkning i "isälvsbildningen": Kalksten 81 %, granit/gnejs 10 %, sandsten 8 %, porfyr 1 %.

Blockräkning i grustaget norr om Tajnugs: Kalksten 88 %, granit/gnejs 6 %, sandsten 4 %, porfyr 1 %, grönsten 1 %.

Vegetation. - Tall-granskog överväger. I avsnittet Gannarve-Norrbys-Jänklinten finns åtskilligt med lövinslag: hassel, ek, ask, oxel, rönn m.fl.

Bebyggelse och vägar. - Den odlade bygden har dragit det mesta av bebyggelsen till sig; Gannarve-Hall, Häftings, Hågvards-Nors, Norrbys. En hel del fritidsbebyggelse har samlats omkring det forna fiskeläget Hall.

Vägen Visby-Kappelshamn genomkorsar den sydligaste delen av området. En väg från Tajnungs når via Hall halls huk. Ett tämligen tätt nät av mindre vägar förekommer.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är ojämnt fördelat och inte särskilt rikt. Det knyter sig i huvudsak till den befintliga odlingsbygden. Husgrunder förekommer norr om Tajnungs, väster om Helendeskog, öster om Gannarve samt norr om Norrbys. Ett stensträngssystem finns vid Tibble. En fornborg ligger öster om Gannarve. Gravar och gravfält grupperar sig också omkring de befintliga odlingsenheterna.

Grusbrytning. - Betydande grusuttag har skett på Harudden, vilket ur landskaplig synpunkt är mer eller mindre katastrofartat. Ännu 1971 hämtades grus där. Grustäkt förekommer även vid fiskebodarna sydväst om Hasselriv, på de sydvästra och sydöstra sidorna av Grönbjörghälsklint, på flera ställen i Littorinavallen, i flygsanden vid Norrbys, i strandavlagringen sydväst om Verkmyr, nordväst Tajnungs, vid skjutbanan norr om Tajnungs, vid Gannarve, i "Isälvsavlagringen". Därtill kommer ett stort antal små husbehovstäkter, spridda över hela området.

Klassificering. - Strandavlagringarna från Sigsarvestrand till Halls huk längs kusten, längs Jänklint, omkring Norsklint fram till landsvägen samt omkring

Verkmyr klass 1. Såväl vetenskapliga som sociala naturvårdsskäl motiverar väl denna bedömning. "Isälvs-avlagringen" klass 2. Avlagringen vid Norrbys (norra) klass 2. Avsnittet av strandsedimenten från i höjd med Brandhagen och ned mot Tajnungs klass 3.

Tajnungs-avlagringarna kan fortsätta att utnyttjas efter en genomgripande täktplanering och lämnar då ett viktigt bidrag till grusförsörjningen inom denna del av Gotland.

74. Hall

74. Hall

